

תמצית הדף

סיכומים קצרים וברורים ללומדי הדף היומי

גליון 128 | סנהדרין פ"א - ק"ח: | אדר ה'תשפ"ה

הנושאים הנלמדים בחודש זה

לאחר שנתבארו חייבי מיתות סקילה שריפה והרג, ממשיכה הגמרא לבאר דיני חייבי מיתות, והיינו דיני חייבי מיתת חנק, (והגמרא מאריכה לבאר דיני מכה אביו ואמו, גונב נפש, זקן ממרא, ונביא שקר).

עוד מבארת הגמרא דיני חייבי מיתה שאין הבית דין הורגים אותם, אלא מכניסים אותם לכיפה עד שימותו, ומי קנאים פוגעים בו, ומי חייב מיתה בידי שמים.

בפרק 'חלק' מבארת הגמרא למי שאין חלק לעולם הבא, ומה המקור מהתורה לתחית המתים, ומה יהיה לעתיד לבוא אחרי ביאת המשיח ותחיית המתים, ומה יהיה בעולם לפני ביאת המשיח. וכן מובאים בגמרא הרבה מאגדות חז"ל בענין דניאל ונחמיה, חנניה מישאל ועזריה, חזקיה וסנחריב, נבוכדנצר, ירבעם אחאב ועוד ממלכי ישראל, בלעם, דואג, דוד המלך, אלישע וגיחזי.

פ"א. הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה, לא יאמר

לו אבא עברת על דברי תורה מפני שהוא מתבייש ומצטער, ולא יאמר לו אבא כך כתוב בתורה דמביישו שאומר וכי יפה אתה עושה, אלא יאמר לו בניחותא אבא מקרא כתוב בתורה כך, והאב ישים לב מעצמו מה הוא מזכירו.

מי שלא אכל בזכות אבותיו - שהוא חסיד ואינו נצרף לזכות אבות, ולא הלך בקומה זקופה, ולא ירד לאומנות חבירו, ולא נהנה מקופה של צדקה שזה דבר גנאי לאדם הגון, "צדיק הוא חיה יחיה". ורבן גמליאל כשהיה מגיע למקרא זה היה בוכה, דמשמע דבחדא מינייהו לא יחיה, ואמר לו ר"ע שהכונה אפי' באחד מאלו, כמו שב"אל תיטמאו בכל אלה" האיסור הוא גם באחד מהם.

מי שנתחייב ב' מיתות בי"ד, אע"פ שכבר נגמר

דינו על הקלה, נדון בחמורה, (דאם נגמר דינו בהתחלה על החמורה פשיטא שלא ירוח ממה שעבר עוד עבירה), דכתיב "והוליד בן פריץ שופך דם (ורציחה בסייף), וכו', ואת אשת רעהו טימא (ואשת איש בחנק), וכו', ואל הגילולים נשא עיניו (ועבודת כוכבים בסקילה), מות יומת דמיו בו (בסקילה)", ולא אמרין דגברא קטילא הוא. ואין לומר דבן פריץ שופך דם זה בן סורר ומורה שדינו בסקילה ונקרא שופך דם על שם שסופו לשפוך דם, ואת אשת רעהו טימא זה נערה המאורסה שגם היא בסקילה, דא"כ מאי קמ"ל.

עבר עבירה שיש בה ב' מיתות כגון חמותו שהיא

אשת איש, לרבנן נדון בחמורה, ולרבי יוסי נדון בזיקה הראשונה שבאה עליו - באיסור שהוזקק מתחילה לפרוש בגללו, אף שהאיסור השני חמור יותר, שאם היתה קודם אשת איש נדון באשת איש, ואם היתה קודם חמותו כגון שנשא בת אלמנה וא"כ האלמנה נישאת לאדם

אחר, נדון בחמותו, ואף שרבי יוסי מודה שאיסור מוסיף חל, וא"כ היא גם אשת איש שהרי איסור אשת איש מוסיף לאוסרה על כל העולם, ומיגו דחיל אכולי עלמא זה חל גם עליו, מ"מ הרי א"א להורגו בב' מיתות, ולא חל האשת איש אלא לענין שוגג להתחייב בב' חטאות.

מי מכניסים אותו לכיפה עד שימות

לעיל (ע"ט): נתבאר שלרבי יהודה רוצח שנתערב באחרים כונסים את כולם לכיפה (ומבואר שם שמדובר ברוצח שלא נגמר דינו שנתערב ברוצחים שנגמר דינם, או דמייירי בשור שהרג ונתערב בשוורים אחרים), ולרבנן כולם פטורים. הגמרא מביאה ב' אופנים נוספים שב"ד לא הורגים בידיים, אלא מכניסים אותו לכיפה ומביאים למיתתו.

פ"א: מי שלקה ושנה ועבר פעם נוספת, ויש

בעבירה זו חיוב כרת דהוא בר קטלא בידי שמים, והתרו בו למלקות, בי"ד מכניסים אותו לכיפה, ומאכילים אותו לחם צר ומים לחץ עד שיוקטן מעיינו, ואח"כ מאכילים אותו שעורים עד שכריסו מתבקעת, כיון שהפקיר עצמו לאיסור, אמנם אם עבר על ב' או ג' כריתות לא, דאין הוא מפקיר את עצמו, אלא הוא רוצה לטעום מכמה איסורים.

לרבינא אף לרשב"ג שעד ג' פעמים לא היו חזקה, מ"מ י"ל דכיון שעבר העבירה ג' פעמים הוי רשע, דעבירות מחזיקות. ולאבא שאול רק בפעם הרביעית כונסים אותו לכיפה, דס"ל דמלקיות מחזיקות - מה שלקה ג' פעמים מחזיקו. והא דס"ל לאבא שאול שאם התרו בו ושתק או שהרכין בראשו, רק בפעם הרביעית כונסים אותו לכיפה, י"ל דס"ל שצריך התראה מיוחדת לכיפה בעבירה הרביעית, ולת"ק כבר בפעם השלישית כונסים אותו לכיפה, דכיפה א"צ התראה.

כיפה גובהה מלוא קומתו.

ההורג נפש שלא בעדים שא"א להורג, והיינו לרב

בעדות מיוחדת שכל עד ראה מחלון אחר, אבל עד אחד הוא מוציא דבה בעלמא, ולשמואל בעדים בלי התראה, ולאבימי שהוכחשו בבדיקות ולא בחקירות ואף שפטרו אותו ממיתה מ"מ זו עדות אמת, ולכן מכניסים אותו לכיפה, ומאכילים אותו לחם צר ומים לחץ, עד שיקטנו מעיו, ואח"כ מאכילים אותו שעורים שמתנפחים בתוך מעיו, עד שכריסו מתבקעת כיון שמעיו קטנו.

קנאים פוגעים בו

לעיל נתבאר מתי בי"ד לא הורגים אדם באחת מד' מיתות בי"ד, אלא מסבבים את מיתתו ע"י הכנסתו לכיפה, ולהלן יבואר אלו עבירות אין עליהם חיוב מיתה ע"י בית דין, אבל קנאים הורגים אותו בזמן ביצוע העבירה. ואגב דינים אלו הגמרא מפרטת את המעשה בפנחס שהרג את זמרי כיון שהבעל נכרית קנאים פוגעים בו.

הגונב את הקסוה, והיינו "קשות הנסך" שזה כלי

שרת, קנאים פוגעים בו, ורמוז דין זה בהא דכתיב "ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו" ובלע הוא לשון גנב שמבלע.

פינת הריבית נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

הדגשה מיוחדת אנו מוצאים במגילה שהרעה נהפכה לטובה, 'ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלום בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים' וכו', 'והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב', 'ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי', 'הנה בית המן נתתי לאסתר', פור המן נהפך לפורנו. והקב"ה הקדים רפואה למכה ע"י המכה עצמה, שהרי המן הוא זה שסילק את ושתי ובכך הכין את כסאה לאסתר ולבסוף הכין לעצמו העץ עליו נתלה.

וגם חרבונה זכור לטוב' כבר עמדו בזה (אור חדש למהר"ל, ווי העמודים לבעל השל"ה) מאי 'גם'. אכן הלא כתגובה לאימרת המלך 'הגם' לכבוש את המלכה אמר חרבונה 'גם' הנה העץ אשר הכין למרדכי, וזהו דאמרין ד'גם' שאמר חרבונה זכור הוא לטוב.

תוכן הענין דקצה משמעות תיבת 'גם' מובטאת הצטרפות הנראה כסותר אל הנסתר. נחום איש גם זו נקרא כן ע"ש שהיה רגיל לומר גם זו לטובה, וכך הוה ליה דאגלאי דמה שהיה נראה כרע הוא עצמו היה סיבת הטוב. המלך (מלכו של עולם) תמה הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, כלומר בא לצרף את חסותו הטובה של המלך לסתירת עצמה, שהיא עצמה תהווה מקום לכבישת המלכה תחת הרע. וכלפי זה אמר חרבונה גם הנה העץ, לצרף את מה שנראה כרע לטובה. 'גם' זה זכור לטוב, כאלהיו זכור לטוב (במהר"ל דייק מזדאמרין דחרבונה זכ"ל ש"מ דזה אליהו) דנקרא כן מפני שהוא מבשר הגאולה בה נראה שהכל לטוב.

ביחס לכלל הצדיקים אחר סילוקם אמרין 'זכורנו לברכה' דמבכרין על סילוקם דין האמת, דרק לעת"ל נמיר שכולו הדטוב והמטיב (פסחים ג.). אבל כלפי סילוקו של אליהו שלא טעם טעם מיתה אמרין כבר עתה זכור לטוב, ואכן הוא השליח לגילוי זה (הגרי"י דייוד שליט"א).

הלא שמחת פורים מפליאה היא בפשטותה, ולא מצנינו מפורש בפוסקים לשמח נשים בבגדי צבעונין וקטנים בקליות ואגוזים כשאר יו"ט. גם בשר לא מפורש חיוב משום שמחה [ע"י מ"א תרצ"ו שו"ת חב"ד, ובשו"ע שם ס"ו דלכא' מפורש חיוב יל"ד ואכמ"ל, ובכל זה הובא בכמה פוסקים דיש נהגו לא לאכול בשר בלילה שלא יטעו שיי"ד"ח בסעודת לילה, ובר"מ ב טו' כ"יצד מצות סעודה זו שאכל בשר ויתקן סעודה נאה, ובקריית מלך להגר"ק מביא לזה סמך מ"מ עת: 'ולקחין את העגלים', ובערוה"ש ביאר דאין חשיבות בלי בשר, משמע שאי"ז משום חיוב שמחה, וקרא קאמר משה ושמחה משמע תרי דיני ניהו]. גם יין לא נאמר לשמחה אלא לבסומי, היינו ביטול המחיצות העומדות בפני השמחה [יוסיף דעת יוסיף מכאוב' (קהלת)] וממילא פורצת היא מוכח ההכרה שבאמת אין רע בעולם, וכחוצא מכלל ספר 'דעת תבונות' ששיא העונג הנפלא לעת"ל ינבע מן ההכרה אין כל הרע עצמו אינו אלא גילויי הטוב [גלוי היחוד], וכלשון הזהב של החזו"א בקו"א 'אין עצב בעולם למי שמכיר באור האורות של האמת'.

זהו 'מרבבים' בשמחה, ריבוי בלא שיעור [השיעור ניתן רק כלפי ה'בסומי']. אולי בנותן טעם לקשר זאת לצד ההיפך - הריבית ביד המלוה נקראת נשך אצל הלוח, ופי' רמב"ן כארס נחש דבלי שמרגיש הולך ומתפשט עד כלה [נחש שורש עמלק שורש המן, ואחריתו עדי אובד, דלבסוף הרע מכלה את עצמו]. י"ה שנישמר מן הרוע תמיד עדי נזכה לעונג ושמחת ההכרה אין הכל לטובה.

דין עבודות שאינם גמר מהעבודה שעשאים שלא כדין – היוצק שמן על מנחה, או הבולל בשמן, או הפותת פתיתים לאחר אפייתה (כגון מנחת מחבת ומרחשת שהם באות מאפה תנור), או המולח, או המניף או המגיש בקרן מערבית דרומית כנגד חודה של קרן, או המסדר את השלחן או המטיב את הנרות או הקומץ או המקבל דמים, ועשה אחת מאלו בחוץ, פטור, דרך שוחט ומעלה וזורק חייבים כרת, שהם גמר עבודה. ואינו חייב על עבודות אלו לא משום זרות אם זר עשאו בפנים, ולא משום טומאה בכהן טמא ששימש, ולא משום מחוסר בגדים, ולא משום שלא רחץ ידיים ורגלים, המקטיר בטומאה, שהוא גמר עבודה, לרב פפא י"ל שאינו חייב מיתה, אע"פ שזר המקטיר חייב מיתה.

חייבי מיתה בידי שמים

לאחר שנתבאר מי חייב מיתות בית דין סקילה שריפה והרג, ומי קנאים פוגעים בו, מבארת הגמרא מי חייב מיתה בידי שמים, מהם כמה דברים שהחייב הוא על עבודת המקדש שלא כדון, שיש אופנים שזה מחייב מיתה, ויש אופנים שאינם אלא באזהרה, וכדלהלן.

פ"ג. האוכל טבל חייב מיתה, דכתיב "ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לד' " שעתידים לתרום, וכתיב "לא יחללום" שאסור לאוכלם בטבלם, ולומדים "חילול חילול" מתרומה שעונשו במיתה דכתיב "ומתו בו כי יחלוהו", וטבל דומה לתרומה שאיסורו משום התרומה, ובפירות, ואינם נוהגים בחו"ל, ולא שייך בהם פיגול ונתר שזה שייך רק בקדשים, ויש התר לאיסורם, וכתוב בו חילול בלשון רבים, אבל נותר אין שייך בו הדברים הנ"ל שנוהג במדבר ובשעת התר הבמות בכל מקום, ואין התר לאיסורו, ואף ששניהם פסול אוכל ותרומה זה פסול הגוף, ואין להם התר במקוה, מ"מ לתרומה זה דומה ביותר דברים, ולרבינא עדיף ללמוד מתרומה כיון שבשניהם כתוב חילול בלשון רבים.

כהן טמא שאכל תרומה טהורה חייב מיתה, דכתיב "ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו", אבל כהן טמא שאכל תרומה טמאה אינו חייב מיתה, דהמשך הפסוק הוא "ומתו בו כי יחלוהו, ותרומה טמאה מחוללת כבר.

פ"ג: זר שאכל תרומה – לתנא דברייתא חייב מיתה, דכתיב "וכל זר לא יאכל קודש" וסמך "ומתו", ורב (תנא ופליג) סובר שחייב מלקות, ד"אני ד' מקדשם" הפסיק הענין.

זר ששימש במקדש חייב מיתה, דכתיב "וזהר הקרב יומת", (לר"ע מיתתו בחנק, ולחכמים בידי שמים. פ"א:).

טמא ששימש חייב מיתה דכתיב "וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו" ויליף 'חילול חילול' מכהן טמא האוכל תרומה, דדמי לתרומה במה שהאיסור הוא בגוף ומשום טומאה והתירם במקוה, ואף שזה דומה לנותר שחיובו כרת, ששניהם בקדשים, ובפנים, ושייך בהם פיגול ונותר, מ"מ בשניהם כתוב בהם חילול בלשון רבים.

טבול יום ששימש חייב מיתה, דכתיב "קדושים יהיו לאלוקיהם ולא יחללו" וכיון שטמא גמור כבר כתיב ביה "וינזרו" תנהו ענין לטבול יום, ולומדים "חילול חילול" מתרומה שעונשו מיתה.

מחוסר בגדים ששימש חייב מיתה, דכתיב "וחגרת אותם אבנט וכו' והיתה להם כהונה לחוקת עולם" שאם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם, וזר ששימש חייב מיתה.

מחוסר כפרה ששימש חייב מיתה, דכתיב "וכפר עליה הכהן וטהרה", ועד השתא היא טמאה, וטמא ששימש במיתה.

כהן ששימש ולא רחץ ידיו ורגליו חייב מיתה, דכתיב "ירחצו מים ולא ימותו".

שתיי יין ששימשו חייבים מיתה, דכתיב "יין ושכר אל תשת וכו' ולא תמותו".

פרועי ראש ששימשו והיינו שעבר ל' יום מאז שגילחו ראשם, חייבים מיתה, דכתיב "ראשם לא יגלחו וכו' ויין לא ישתו", הוקשו לשתיי יין שחייבים מיתה.

ואלו אינם אלא באזהרה-

פ"ד. ערל שמתו אחיו מחמת מילה **ששימש** אינו אלא באזהרה, דכתיב "ערל בשר לא יבוא אל מקדשי", והו' אזהרה מדברי קבלה שאין עליה מלקות.

אונן אינו אלא באזהרה, דכתיב "ומן המקדש לא יצא ולא יחלל" הא אחר כהן הדיוט שלא יצא חילול. ואין לומדים גזירה שוה "חילול חילול" מתרומה שחייב מיתה, דדבר הבא מן הכלל מכהן גדול אין דנים אותו בגזירה שוה.

המשמש יושב אינו אלא באזהרה דכתיב "כי בו בחר ד' אלוקין מכל שבטיך, לעמוד לשרת". וכיון שלא נבחר הוה ליה כזר. ובזבחים כ"ג: איתא שלא לומדים שיהא במיתה, משום שזר ושלא רחץ ידיים ורגלים ושתיי יין הו' ג' כתובים הבאים כאחד שאין מלמדים.

כהן בעל מום שעבד – לרבי חייב מיתה, דכתיב "אך אל הפרוכת לא יבוא וכו' ", ולא לומדים "חילול חילול" מתרומה שעונשו מיתה, דאף דדמי לתרומה שכן שניהם פסול הגוף, מ"מ יותר הוא דומה לנותר ששניהם קודש, ובמקדש, ושייך בהם פיגול ונותר, ונותר הרי עונשו כרת. אלא לומדים מטמא ששימש, ששניהם פסול הגוף, ושניהם קודש ובמקדש, ושייך בהם פיגול ונותר. ולרבנן בעל מום שעבד אינו חייב מיתה, דכתיב "ומתו בו" ולא בבעל מום, ומסתבר למעט בעל מום ולא טמא וטבול יום, דהם פסול טומאתם במיתה.

המועל במזיד – לרבי חייב מיתה, דיליף 'חטא חטא' מתרומה, ולרבנן אינו חייב מיתה, דכתיב "ומתו בו" ולא במעילה.

זר ששימש במקדש – לרבנן אליבא דר"ע חייב סקילה, גזירה שוה "יומת יומת" מנביא, (ואין דנים "יומת יומת"), וס"ל שנביא שהדיח בסקילה. ולר"ש אליבא דר"ע ולריו"ח בן נורי חייב חנק, וס"ל שנביא שהדיח בחנק. ולרבנן חייב מיתה בידי שמים, גזירה שוה "יומת יומת", דדנים הדיוט מהדיוט ולא מנביא.

אלו הן הנחנקים

הגמרא עוברת לבאר על אלו עבירות חייבים מיתת חנק, וכמו בפרקים הקודמים (לענין אלו החייבים סקילה שריפה והרג) הגמרא מאריכה לבאר פרטי הדינים בעבירות אלו.

אלו הם הנחנקים, המכה אביו ואמו, גונב נפש מישראל, זקן ממרא על פי בית דין - המסרב לדברי ב"ד הגדול שבלשכת הגזית, נביא השקר, המתנבא בשם עבודה זרה, הבא על אשת איש, זוממי בת כהן שאף שהם באו לחייבה שריפה דנים אותם במיתה שרצו לחייב את הבעל שזה חנק, ובעל בת כהן נשואה, אבל ארוסה בועלה בסקילה.

מכה אביו ואמו

מקלל אביו ואמו חייב סקילה (לעיל נ"ג), ואילו המכה אביו ואמו חייב חנק שזו מיתה קלה, וביאר רש"י שם שמקלל חמור ממכה, משום שיש בזה גם קלון אביו ואמו וגם הוצאת שם שמים לבטלה. ולהלן יבוארו פרטי איסור הכאת אביו ואמו, ומתי חייבים על זה מיתה.

פ"ד: מכה אביו ואמו **מיתתו בחנק**, דכתיב "מות יומת" וסתם מיתה חנק. ואיירי בהכאה ולא כשהרגם, דכתיב "מכה איש ומת מות יומת", וכתביב "או באיבה הכהו בידו וימות", ומבואר שסתם הכאה אינה רציחה. אבל אין ללמוד ממה שסתם רוצח בסייף, ולא מסתבר שרוצח אביו יהיה במיתה קלה מסתם רוצח, דמ"מ לר"ש שחנק חמור מסייף י"ל שרוצח אביו בחנק, ומכה פטור, וסתם רוצח בסייף.

אינו חייב עד שיעשה חבורה, דכתיב "ומכה נפש בהמה" ונפש משמע דם דהוי חבורה, ואם אינו ענין לבהמה שהרי גם אם הכחישה באבנים ולא עשה בה חבורה חייב, תנהו ענין למכה אדם.

רוצח שהרג קטן חייב דכתיב "כל מכה נפש", אבל בנפלים כגון בן תשעה וראשו אטום או שיש לו ב' גבין דאינו חי, פטור דכתיב "מכה איש ומת". ולפי ההוה אמינא שחייב מה שמצינו שמכה אשה ויצאו ילדיה חייב, והרי חייב מיתה, ההוה אמינא היא שזה גז"כ מיוחדת כשלא נתכוין לולדות. אי נמי זה דווקא בנפל לפני שנוול.

הקש מכה אדם למכה בהמה אתי לכדתנא דבי חזקיה לפטור חייבי מיתות שוגגין מן התשלומין, ולמאן דפליג אתי הקישא להתיר הכאה לרפואה כגון להקיז דם לאביו אע"פ שעושה חבורה, (ורב מתנא לומד את ההתר מ"ואהבת לרעך כמוך" לא הוזהרו ישראל לעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו).

רב לא נתן לבנו להוציא לו קוץ, ומר בריה דרבינא לא נתן לבנו לפתוח לו כויה, שמא יחבול, ויעבור על שגגת חנק (משא"כ סתם אדם אף שהוזהרו שלא לחבול דכתיב "לא יוסיף" "פן יוסיף", כשאינו מתכוין הוי שגגת לאו שזה קל יותר), ובשבת מותר ליטול קוץ ע"י מחט של יד - מחט קטנה שתופרים בה בגדים, דמקלקל הוא וכל המקלקלים פטורים בחילול שבת, דמלאכת מחשבת כתיב, ולר"ש דס"ל מקלקל בחבורה חייב, הרי ס"ל שמלאכה ש"צ לגופה פטור עליה ולא מחייב ר"ש אלא במתכוין לכך שהוא צריך לחבלה, אבל הנוטל קוץ מעדיף שלא תהיה חבלה.

אם בן נעשה שליח ב"ד להכות או לקלל את אביו אם נתחייב אביו נדוי או מלקות -

פ"ה. לרב ששת מותר, דכבוד שמים עדיף, דבלא טעם זה גם לאחר אסור להכותו או לקללו, והרי התורה אומרת "ארבעים יכנו", וכן [בסוטה] "יתן ד' אותך לאלה". ומה במקום שמצווה להכותו דכתיב "ארבעים יכנו" מצווה שלא להכותו יותר מארבעים, דכתיב "לא יוסיף" ו"פן יוסיף", שלא במקום מצוה שאינו מצווה להכותו, אינו דין שמצווה שלא להכותו ולומדים מזה אזהרה למכה אביו או חבירו. (ואפילו ביוצא ליהרג לומדים שהבן מוזהר שלא להרוג, ואף שאין מזהירים מן הדין, הני מילי לענין להלקותו. ואף שאחר לא מוזהר ביוצא ליהרג, שמא הוי גילוי מילתא ד"פן יוסיף" מיירי אפילו בכך, אף ש"ארבעים יכנו" לא מיירי בכך).

ולדבריו הא דאיתא בבביתא שמי שיוצא ליהרג **ובא בנו והכהו וקללו** חייב, ואילו אחר שהכהו או קללו פטור, ורב חסדא העמיד את הבביתא במסרבין בו לצאת ואינו יוצא, לרב ששת מיירי באין מסרבין בו לצאת, ומ"מ אחר שהכהו או קללו פטור,

דכתיב "ונשיא בעמך לא תאור" במקוים שבעמך, (ומקשינן הכאה לקללה), אבל הבן הרי חייב אף לאחר מיתה, ומכה אחר מיתה פטור כיון שלא חשיב חבורה כיון שאין לו נפש, וביוצא ליהרג איכא חבורה, דחי הוא אלא שסופו למות. ואין לפטור אחר מטעם שהיוצא ליהרג אינו עושה מעשה עמך שהרי עבר עבירה שחייבים עליה מיתה, דא"כ גם הבן יהיה פטור דלא כתיב אזהרה למקלל אביו אלא רק למקלל חבירו, ובהכרח איירי שעשה תשובה. ואין לומר שאחר פטור משום שהמכה גברא קטילא פטור, שהרי המבייש ישן ומת תוך שנתו חייב שהרי בניו מתביישים, וה"ה הכא, ואם הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה, לענין מלקות לוקה אף באחר, ולענין ממון פטור בשניהם.

פ"ה: לרבה בר רב הונא וכן תנא דבי רבי ישמעאל לכל דיני התורה אין הבן נעשה שליח להכותו ולקללו, מלבד מסית דכתיב ביה "לא תחמול ולא תכסה עליו".

כמה מדיני מקלל אביו ואמו- המקלל אביו או אמו **לאחר מיתה** חייב, ואיתא בברייתא שאף שמכה לאחר מיתה פטור, ומכה חמור ממקלל שהרי חייב אף באינו עושה מעשה עמך דגבי הכאה לא כתיב בעמך, וקסבר שלא מקישים הכאה לקללה מפני המקרא המפסיק ביניהם, (אמנם לתנא דמתני' אף מכה פטור באינו עושה מעשה עמך, דמקשינן הכאה לקללה), מ"מ לפינן לרבי יונתן מדכתיב "אביו ואמו קילל" לרבות לאחר מיתה, ולרבי יאשיה לומדים מ"ומקלל אביו ואמו מות יומת". ומ"אביו ואמו קילל" לרבי יאשיה לומדים שחייב אף כשקילל רק את אביו או רק את אמו, ולרבי יאשיה בסתמא משמע כל אחד מהם עד שיפרט הכתוב יחדיו כדכתיב "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו", ולומדים מ"ומקלל אביו ואמו מות יומת" לרבות בת **וטומטום ואנדורגינוס**, ולרבי יאשיה לומדים דין זה מדכתיב "איש איש", ולרבי יונתן דיברה תורה כלשון בני אדם.

קללת והכאת כותי- לחד תנא כותי אתה מצווה על הכאתו וקללתו, דהוקש הכאה לקללה, ולחד תנא אתה מצווה על הכאתו ולא על קללתו, ואף דס"ל לתנא זה שכותים גירי אמת הם מתחילתם, ועכשיו הרשיעו, וישראל שאינו עושה מעשה עמך הוא, וכמו שפטור על קללתו יהיה פטור על הכאתו, (דס"ל ששורו כשורו של ישראל שאם שורם נגח שור של ישראל תם חייב חצי נזק ומועד נזק שלם, ואם שור של ישראל נגח את שורם, לרש"י תם חייב חצי נזק ומועד נזק שלם), מ"מ לא מקשינן הכאה לקללה.

גונב נפש

כתיב (שמות כ"א) "וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת", עוד כתיב (דברים כ"ד) "כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא". וסתם מיתה האמורה בתורה היא חנק. ולהלן יבואר מתי גונב נפש חייב חנק ומתי פטור, כפי שדרשו חז"ל ממקראות אלו, וכן יבואר דין עדים שהעידו על הגניבה או המכירה שהוזמו.

גונב נפש חייב חנק.

הכנסה לרשותו ושימוש בו- לת"ק גונב נפש אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו דכתיב "ונמצא בידו", ולרבי יהודה צריך גם שישתמש בו בשוה פרוטה, דכתיב "והתעמר בו ומכרו", ולת"ק מספיק גם עימור דפחות משוה פרוטה.

דרך עימור- הגונב ומוכר ישן או שגנב אשה ומכרה לעובר, והשתמש בהם ע"י שנשען על הישן,

והעמיד את האשה בפני הרוח, רב ירמיה מסתפק אם חייב דדרך עימור בכך, או שפטור דאין דרך עימור בכך.

כתיב "כי ימצא איש גונב נפש", אין לי אלא איש שגנב, אשה שגנבה מנין, תלמוד לומר "וגונב איש", ואשה שגנבה אשה חייבת דכתיב "ומת הגנב ההוא" מכל מקום.

הגונב איש או אשה או גר או עבד משוחרר או קטן חייב, דכתיב "גונב נפש", והגונב עבדים פטור.

מכירה- הגונב נפש ולא מכרו, או שמכרו ועדיין הוא ברשותו של גונב פטור. ואם מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים של גונב, בברייתא איתא שחייב, ורב ששת מתני פטור, דבברייתא אחרת ר"ש דורש מ"מאחיו" שצריך שיוציאו מרשות אחיו, וסתם ספרי ר"ש, (וסתם מתני' ר"מ, וסתם תוספתא רבי נחמיה, וסתם ספרא רבי יהודה, וכולהו אליבא דר"ע - אמרו מה שלמדו מרבי עקיבא).

פ"ו הגונב את בנו, לרבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה חייב, ולחכמים פטור דכתיב "ונמצא בידו פרט למצוי", דקרא יתירא הוא, דאי ללמד שימצא בעדים מ"כי ימצא" נפקא, וה"ה במלמדי תינוקות שהתלמידים מצויים אצלו תמיד, ואם גנב תלמיד ומכרו אינו נהרג. ולא ילפינן מ"כי ימצא", דא"כ באשת איש כגון מקום פלוני שהיו מצויים האנשים עם הנשים (לא רצה להזכיר שמם, שחשובים היו, ובזה היו נוהגים שלא כדת, שהיו הרבה דרים בבית אחד אנשים ונשים, והיו מצויים תמיד עם נשי חבריהם, אבל לא היו מתייחדים), יהיה פטור.

גנב מי שחציו עבד וחציו בן חורין- לרבי יהודה חייב, דכתיב "מאחיו" לאפוקי עבדים דס"ל שאינם אחיו וכדלהלן, "בני ישראל" למעט חציו עבד וחציו בן חורין, "מבני ישראל" הוא מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. ולחכמים פטור ד"מאחיו" לא ממעט עבדים, שהרי אחיו הוא במצוות, ונשאר ב' מיעוטים למעט עבד ומי שחציו עבד וחציו בן חורין, ולענין בושת, לרבי יהודה אין בעבדים חיוב בושת למי שביישם, דכתיב "וכי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו" דמהכא ילפינן חיוב בושת, דכתיב "וקצתה את כפה" והיינו ממון, ועבד אין לו אחוה (אפילו אם אחיו בני אביו, דכתיב "עם החמור" עם הדומה לחמור), ולרבנן חייב, דעבד אחיו הוא במצוות כיון שהוא חייב במצוות כאשה.

אזהרה לגונב נפש מ"לא תגנוב", ואיירי בגונב נפש ולא בגונב ממון, דאחד מ"ג מידות שהתורה נדרשת בהם זה דבר הלמד מעניינו, שאם לא יודעים במה הכתוב מדבר רואים לפי שאר הפרשה, ו"לא תרצח" ו"לא תנאף" הם חייבי מיתות ב"ד, וא"כ אף "לא תגנוב" זו גניבה שיש בה מיתת ב"ד, (וגונב ממון נלמד מ"לא תגנובו", ושם הענין הוא בממון - "לא תעשוק את רעך"), ואזהרת מכירת נפש מ"לא תמכרו ממכרת עבד".

עידי גניבת ומכירת נפש שהוזמו- אם באו שני עדים שגנב נפש ושני עדים אחרים שמכרו, והוזמו רק העידי גניבה, לחזקיה אין נהרגים, דס"ל כר"ע דדריש "דבר" ולא חצי דבר, וגניבה לחוד ומכירה לחוד, וממילא גם הוא אינו נהרג אף אם לא הוזמו, דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה, ורק כשכת אחת מעידה על הגניבה והמכירה נהרג, וממילא הם לוקים, דלא הוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד. ולרבי יוחנן נהרגים, דס"ל כרבנן דאמרי "דבר" ואפי' חצי דבר, וגניבה היא אתחלתא דמכירה, ואין לוקין, דהוא אינו לוקה משום דכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד שאם

ימכרו יהרג אין לוקין עליו אפילו אם לא יהרג, דלא לאזהרת מלקות הוא ניתן אלא לאזהרת מיתה, וכיון שהוא לא לוקה איך ילקו העדים שהרי לא זממו לחייבו מלקות, ומשום "לא תענה" אין מלקות דהוי לאו שאין בו מעשה. ועידי מכירה לכו"ע נהרגים, שהרי עידי הגניבה יכולים לומר להלקותו באנו על הגניבה, ולא ידענו שימכרו.

עידי בן סורר ומורה שהוזמו, העדים הראשונים (דבן סורר אביו ואמו מתרים בו בפני ג' דיינים, וכשבאים עדים ראשונים ומעידים שאכל תרטימור בשר ושתה חצי לוג יין מגניבה מלקים אותו, דכתיב "ויסרו אותו", ואם חזר וקלקל נדון בכ"ג למיתה) אין נהרגים, שהרי יכולים לומר להלקותו באנו ולא הועדנו להמיתו, שלא ידענו שסופו לחזור ולקלקל. והעדים האחרונים נהרגים, דכיון שהראשונים יכולים לומר להלקותו באנו, א"כ הוי דבר שלם, ואחרי שלקה על פי ראשונים לא שייכת עדותם לעדות האחרונים, ונחלקו היכא ששניים אומרים בפנינו גנב משל אביו מעות לקנות בשר ויין בפעם השניה אחרי שלקה, ושניים אומרים בפנינו אכל הבשר ברשות אחרים, לחזקיה חייב דאינם יכולים לומר להלקותו באנו אלא באו להורגו והוי חצי דבר, ולרבי יוחנן חייבים מיתה, דדבר ואפי' חצי דבר.

עידי מכירה בלא עידי גניבה שהוזמו אין נהרגים, שהרי היה יכול לומר עבדי מכרתי, ואף שלבסוף הגיעו עידי גניבה, ומרומזי רמוזי אלו לאלו אין נהרגים, דרמיזא לאו כלום היא.

זקן ממרא

בזמן שהיו סנהדרין יושבים בלשכת הגזית שבבית המקדש (עד ארבעים שנה לפני חורבן בית שני) ניתן להם כח ההכרעה במחלוקות שהיו בישראל בכל ענין, וחייבים לנהוג על פי הכרעתם, ומורה הוראה שהורה להלכה למעשה שלא כדבריהם חייב חנק. ולהלן יבואר כיצד היה סדר ההכרעה במחלוקות ובספיקות, ובאיזה אופנים מי שהורה שלא כדבריהם חייב חנק.

זקן ממרא חייב חנק, דכתיב "כי יפלא ממך דבר למשפט וכו', והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם את ד' אלוֹקֵיך או אל השופט ומת האיש ההוא".

היו ג' בתי דינים בירושלים, דכתיב ביה "וקמת ועלית", בתחילה היו הזקן שהורה בעירו והבי"ד שנחלקו עליו באים לבי"ד שהיה יושב על פתח הר הבית בשער המזרחי שלפנים מן החיל לפני העזרת נשים, שבו היו פוגעים תחילה, ואומר במה נחלקו, אם שמעו אומרים להם, ואם לא שמעו הולכים לבי"ד שעל פתח העזרה - עזרת ישראל, אחרי שעברו את העזרת נשים, ואומר במה נחלקו, אם שמעו אומרים להם, ואם לא שמעו הולכים יחד עם הבי"ד שבפתח העזרה לבי"ד הגדול שבלשכת הגזית שהיתה בנויה בתוך העזרה חציה בקודש וחציה בחול, שמשם יוצאת תורה לכל ישראל, דכתיב "מן המקום אשר יבחר ד'", חזר לעירו אם שנה כדבריו פטור, ואם הורה לעשות חייב, דכתיב "והאיש אשר יעשה בזדון" - עד שיוורה לעשות. (וע"ע פ"ח:).

תלמיד שלא הגיע להוראה (שזה בגיל ארבעים) והורה לעשות כנגד הבי"ד שבעירו וכנגד הסנהדרין, פטור, דאין לסמוך על הוראתו, נמצא חומרו קולו.

פ"ז. דרשות הפסוקים על אלו דברים זקן ממרא נהרג- "כי יפלא (-מופלא שבבי"ד - מומחה לבי"ד, למעט תלמיד) ממך (-יועץ שיוודע לעבר שנים ולקבוע חדשים) דבר (-הלכה למשה מסיני) למשפט (-דין

גזירה (שוה), בין דם לדם (-דם נדה לידה וזיבה - שנחלקו בדינים אלו) בין דין לדין (-דיני נפשות ממונות ומלקות) בין נגע לנגע (-נגעי אדם בתים ובגדים) דברי (-לשון רבים, לרבות חרמים ערכין והקדשות שהם באים וחלים ע"י הדיבור) ריבות (-השקאת סוטה שבאה ע"י מריבה בינה לבין בעלה, עריפת עגלה שהחלל נהרג ע"י מריבה, וטהרת מצורע שהנגעים באים ע"י ריב של לשון הרע) בשעריך (-לקט שכחה ופאה שהם לעניים שכתוב בהם "ואכלו בשעריך") וקמת (מבי"ד) ועלית (מלמד שבית המקדש גבוה מארץ ישראל, וארץ ישראל גבוהה משאר ארצות דכתיב "אשר העלה" וגו') אל המקום (מלמד שהמקום גורם).

על איזה דבר זקן מומרא חייב - לר"מ חייב דווקא אם הורה בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת חייב, דיליף 'דבר דבר' מ'ונעלם דבר מעיני הקהל'. ולרבי יהודה חייב בדבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, דכתיב "על פי התורה אשר יורוך". ולר"ש אפי' אם המרה בדקדוק אחד מדברי סופרים חייב, דכתיב "אשר יגידו לך" - אפילו כל דהו.

המקומות ששייך כרת וחטאת לר"מ-

כפי שנתבאר לר"מ אין חיוב מיתה בזקן מומרא אלא בדבר שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. וכיון שחז"ל למדו מן הפסוקים הרבה דינים שזקן שהורה בהם חייב מיתה, הגמרא מבארת כיצד שייך חיוב כרת וחטאת באותם דינים, יש מהם שבגוף הדבר שייך חיוב כרת וחטאת, ויש מהם שיש בהם נ"מ לדיני ממונות שיש בזה נ"מ לחיוב כרת וחטאת אם קידש אשה באותו ממון.

עיבור שנים - רבי יהושע ורבי פפיס העידו שמעברים את השנה כל חודש אדר, אע"פ שכבר קראו את המגילה, לפי שהיו שאר החכמים אומרים שמעברים רק עד הפורים, שמפורים מתחילים לדרוש בהלכות הפסח כדתיא שואלים בהלכות הפסח קודם הפסח ל' יום, וכשידחו את פסח לא יצייתו לשלוחי בי"ד, שכבר שמעו מן הדרשנים לעשות הפסח בסוף ל' יום, ויבואו לזלזל באיסור חמץ, ואם הזקן המרה והורה בזה שלא כבי"ד הגדול בין לעבר בין שלא לעבר, הוא מתיר חמץ בפסח.

הלכה - נ"מ במחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אם יום עשירי מ"א ימי זיבה בעי שימור יום כנגד יום כתשיעי, או דלא בעי שימור כיום אחד עשר כיון שהוא לא ראוי להצטרף לראית ג' ימים רצופים בימי הזיבה שזה מצריך ז' נקיים וטבילת מים חיים וקרוב, ויש חיוב כרת על שומרת יום כנגד יום.

פ"ז: דין - דין בתו מאנוסתו שאסורה מגזירה שוה.

דם - בדם נדה יש נ"מ במחלוקת אם דם ירוק מטמא, ואם הורה לטמא, פעמים שראתה דם ירוק ובסוף ראתה ב' ימים דם אדום, ומונה ז' ימים כולל הימים שראתה דם ירוק, ונמצא משמשת ב' ימים בנדוטה, דהיה לה להתחיל למנות ז' ימים מראית הדם האדום. ובדם לידה נ"מ במחלוקת רב ולוי אם דם טמא בשבועיים הראשונים ללידת נקיבה ודם טוהר שבא אח"כ הוא מאותו מעין אלא שהתורה מטמאתו והתורה מטהרתו, או שזה מעין אחר והראשון נסתם והשני נפתח, ונ"מ שאם זה שתי מעיינות, כל זמן שלא הפסיקה לראות דם מתוך שבועיים ללאחר שבועיים או מתוך שבועיים ללאחר שבועיים, שאם זה מעין אחד היא טהורה, ואם הם ב' מעיינות צריך שיפסיק המעין הראשון. בדם זיבה יש נ"מ במחלוקת ביולדת שקשתה ג' ימים בתוך י"א ימי זיבה, ואח"כ שפתה, שאם ראתה דם לפני או אחרי הלידה אינה נעשית זבה, דכתיב "דמה" מחמת עצמה ולא מחמת ולד, ואם ראתה ג' ימים רצופים מתוך קושי הלידה ואח"כ שפתה יום אחד ורק אח"כ ילדה בין מתוך קושי בין שלא מתוך קושי נעשית זבה, וכל זמן שלא תספור ז' נקיים לא יהא דם שלה דם טוהר, ואח"כ מלאת שבועיים יום צריכה להביא קרבן אחד ללידתה וקרובן אחד

לזיבתה, שלרבי אליעזר מספיק שתשפה מעת לעת, ולרבי יהושע בעינן לילה ויום אבל אם שפתה מעת לעת ולא היה יום שלם ששפתה לא נעשית זבה, ושפתה היינו מן הצער ואין אנו חוששים במה שלא שפתה מן הדם.

דין - בדיני ממונות נ"מ במחלוקת אם שניים שדנו דיניהם דין כשמואל, או שאין דינם דיניהם דין כרבי אבהו, ואם הוציא ממון על פי שנים ונתנו את הממון לאחר והוא קידש בו אשה, לשמואל מקודשת, ולרבי אבהו אינה מקודשת דהוי קידשה בגזל, ואם החכמים פסקו כשמואל והוא כרבי אבהו, אתי לדי חובי כרת, וכן להיפך שייך כרת אם נתקדשה אח"כ לאחר ויצאה ממנו בלא גט, והאי כרת היינו בלא עדים והתראה, אבל בעדים והתראה חייב מיתת בית דין. ובדיני נפשות נ"מ במחלוקת אם "נפש תחת נפש" במתכוין להרוג את זה והרג את זה היינו ממון כרבי, ורבנן פוטרים, ואם תפסו היוורשים של ההרוג ממון והזקן פטרו וקידשו אשה בממון זה, לרבי מקודשת, ולרבנן אינה מקודשת ואם נתקדשה לאחר מקודשת לשני, ובה שייך חיוב כרת. ובמלקות נ"מ במחלוקת רבנן ורבי ישמעאל, שלרבנן מלקות בג' דינים, ולרבי ישמעאל בכ"ג ואם הלוקהו ג' חייבים לו ממון, ואם תפס וקידש בו אשה לרבנן אינה מקודשת.

נגעים - בנגעי אדם נ"מ בדין שאם הבהרת קדמה לשיער לבן טמא, ואם השיער לבן קדם טהור, ובספק לרבנן טמא ואם נכנס למקדש חייב כרת, ולרבי יהושע טהור ואם נכנס למקדש פטור. בנגעי בתים נ"מ במחלוקת אם הנגע צריך להיות דווקא כשני גריסים על שני אבנים בשני כתלים בקרן זוית והוא מחובר וארכו כשני גריסים ורחבו כגריס (דכתיב קיר וכתוב קירות, איזהו קיר שהוא כשני קירות הוי אומר קרן זוית), ולרבנן טמא אף כשאינו בקרן זוית, ואם נכנס אדם לבית כזה ואח"כ נכנס למקדש לרבנן חייב כרת ולרבי אלעזר ברבי שמעון פטור. בנגעי בגדים נ"מ במחלוקת רבי נתן בן אבטולמוס ורבנן אם כשהצרת פרחו בכל הבגד - הבגד טמא, או שלומדים מצער שפרחה בכל בשרו שטהור, ונ"מ אם הכניס את הבגד למקדש, או שאדם שנגע בבגד נכנס למקדש.

פ"ח. ערכין - נ"מ במחלוקת ר"מ ורבנן בדין המערך פחות מבן חודש, שלרבנן לא אמר כלום, דהתורה לא נתנה ערך אלא מבן חודש, ולר"מ צריך לתת דמיו כמה שהוא נמכר בשוק, דקסבר אין אדם מוציא דבריו לבטלה ויודע שאין ערך לפחות מבן חודש וכונתו לשם דמים, ואם בא גזבר ומשכנו, לר"מ אין אשה מתקדשת בו א"כ הוא יודע שזה הקדש (דהמקדש בהקדש במזיד קידש ובשוגג לא קידש), ולרבנן מקודשת. אי נמי נ"מ בנהנה ממנו שלר"מ מביא אשם מעולות והאשם הוא קודש קדשים והאוכלו בטומאת גופו חייב כרת, ולרבנן הוי חולין בעזרה ואין חייבים עליו משום טומאה.

חרמים - נ"מ במחלוקת רבי יהודה בן בתירא ורבנן בדין סתם חרמים, שלרבי ב' הם לבדק הבית ומועלים בהם, דכתיב "כל חרם קודש קדשים הוא לד' ", ולחכמים סתם חרמים לכהן ואין מועלים בהם, דכתיב "כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו", (ומ"קודש קדשים הוא לד' " לומדים שהחרם חל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים - בנדר נותן דמיהם, ובנדבה משלם כפי כמה שהיה מוכן לשלם על הקרבנם).

הקדשות - נ"מ במחלוקת רבי אליעזר בן יעקב ורבנן, שלרבי אפילו צינורא (-מזלג קטן שטווים בו זהב) של הקדש צריכה עשרה כהנים לפדותה, ואם נפדתה בפחות עדיין הקדש היא ומועלים בה, ולרבנן אינה הקדש, ואם נפדית בפחות מעשרה לרבי"מ מועלים בה ולרבנן אין מועלים בה.

השקאת סוטה - נ"מ במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, שלרבי אליעזר צריך ב' עדים על הקינוי,

וההשקאה היא על פי עד אחד שמעיד שראה שנסתרה, ואם לא השקה היא נאסרת עליו, ולרבי יהושע גם ההשקאה היא על פי שנים, ואם אין שנים ואינה רוצה לשתות, לר"א אין לה כתובה ולרבי יהושע יש לה כתובה דאינה נאסרת עליו, ואם מכרה לאחר כתובתה והוא תפס מממון הבעל כדי כתובה וקידש בו אשה, לרבי יהושע מקודשת, ולר"א הוי גזל ואינה מקודשת.

עריפת עגלה - נ"מ במחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא, שלרבי אליעזר מודדים מי העיר הקרובה אל החלל מטבורו, ולרבי עקיבא מודדים מחוטמו, (ונחלקו היכן עיקר חיותו), ולרבי אליעזר ברבי יעקב מודדים ממקום שנעשה חלל והיינו מצווארו. ונ"מ היכא שמדד שלא כהבי"ד וקידש אשה בעגלה, אם מקודשת או לא.

טהרת מצורע - נ"מ במחלוקת רבי שמעון ורבנן, שלרבנן אם אין לו בוהן יד או רגל או אוזן ימנית אין לו טהרה עולמית דבעינן קרא כדכתיב, ולרבי אליעזר נותן על מקומו, ולר"ש נותן על של שמואל, ונ"מ כשנכנס אח"כ למקדש או שאכל קודש.

לקט ושכחה - נ"מ במחלוקת ב"ש וב"ה אם ג' שבלים או עומרים הם לקט ושכחה כב"ש, או שאינם לקט ושכחה כב"ה, ונ"מ לקדש בזה אשה.

פאה - מצות פאה להפריש מן הקמה דכתיב "לא תכלה" אלא הנח לפנייהם והם יקצרו, לא הפריש מן הקמה יפריש מן העומרים, לא הפריש מן העומרים יפריש מן הכרי לפני מירוח, וא"צ לעשר כיון שלקט שכחה ופאה פטורים מן המעשר, ואם מירח שכבר נתחייב הכל במעשר מעשר ונותן לו, ולרבי ישמעאל אף מפריש מן העיסה, ונ"מ אם הוי גזל לעני לקחת.

עוד מדיני זקן מומרא-

לרב כהנא אינו נהרג אלא כשבי"ד שמעו מרבתייהם והוא נחלק בסברא, אבל אם נחלק עם הבי"ד איך שמעו הדבר מרבתייהם, או שנחלקו מסברא, או שהוא משמועה והם מסברא, אינו נהרג, שהרי לא הרגו את עקביא בן מהללאל שנחלק על החכמים שבלשכת הגזית בד' דברים, (ובשעת מיתתו אמר לבנו שלא יורה כדבריו, מפני שהוא שמע מפי המרובים, ואילו הבן לא שמע אלא מפיו), ולרב אלעזר אף בזה נהרג, כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, ועקביא בן מהללאל לא נהרג מפני שלא הורה הלכה למעשה.

פ"ח: הגמ' דוחה את דברי רב כהנא ממה שאמר זעירא מאנשי ירושלים שבי"ד יכולים למחול לזקן מומרא, ולא הסכימו עמו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל. (עוד אמר שבעל יכול למחול על קינויו ואם נסתרה אינה נאסרת עליו, ואב ואם יכולים למחול לבן סורר ומורה ולא להביאו לבי"ד, אף לאחר שהתרו בו וקלקל והלקוהו וחרז וקלקל, שהכתוב תלה בהם דכתיב "ותפשו בו").

דרך הכרעת הספקות - מתחילה לא היו מחלוקות רבות בישראל, ואם היתה שאלה היו שואלים את הבי"ד שבעיר, ואם לא ידעו שואלים לבי"ד שסמוך לעירם אם שמעו, ואם לא ידעו היו שואלים לבי"ד של פתח הר הבית, ואם לא ידעו היו שואלים לבי"ד שבפתח העזרה, והבתי דינים הנ"ל היו של עשרים ושלושה, ואם לא ידעו היו שואלים לבי"ד של ע"א בלשכת הגזית, (שהיו יושבים מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות ויו"ט היו יושבים בחיל מפני שהיו שם עם רב ולא היה מקום לכולם בלשכה, אי נמי כדי שלא יהיו נראים כיושבים בדין בשבת. והם היו שולחים לכל המקומות שכל מי שהוא חכם ועניו ודעת הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו, ומשם

מעלים אותו להיות דיין בהר הבית כאשר מת אחד מהם, ואח"כ כשמת אחד משל עזרה מעלים אותו לעזרה, ואח"כ ללשכת הגזית, וכל אחד יש בו מעלה על חברו), אם שמעו היו אומרים להם, ואם לאו היו עומדים למנין ופוסקים על פי הרוב. ומשרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכם רבו מחלוקות בישראל ונעשתה התורה כשתי תורות.

זקן ממרא אינו חייב עד שיוורה לאחרים לעשות כהוראתו, או שיעשה כך בעצמו, ואפי' הורה בחלב ודם שאינו בר קטלא מצד עצם העבירה, כיון שהורה נגד הסנהדרין חייב מיתה, ונ"מ נוספת גם כשעשה בדבר שחייבים עליו מיתה, שמדין זקן ממרא הוא נהרג בלי התראה, ובמסית אם הזקן הורה שאין בדבר מסוים משום מסית, יש נ"מ שאם אומר טעם לזכותו אין מקבלים ממנו כיון ששמע מבית דין שזה אסור והמרה.

איזהו בן עוה"ב- ענוותן ושפל ברך, שייף עייל שייף נפיק שיוצא ונכנס כפוף, גרים באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה.

האומר אין תפילין פטור, דאין זו הוראה כיון דזיל קרי בי רב הוא, אך האומר שיש לעשות בתפילין חמש טוטפות, אע"פ שזה מדברי סופרים חייב.

מבואר בבבלייתא שלרבי יהודה זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ואינו חייב אלא בדבר שיש בו כדי להוסיף, ואם הוסיף גורע-פוסל את הראשון. וזה לא שייך אלא בתפילין, וכגון שעשה ד' בתים ואח"כ הוסיף, דבית חיצון שבתפילין שאינו רואה את האויר פסול. אבל בלולב שהוסיף על המינים, אם לולב א"צ אגד הרי כל אחד עומד בפני עצמו ואין זה גורע, ואם צריך אגד גרוע ועומד הוא שמתחילה לא עשה כדן שאגד שם מין נוסף, ובעינן שיגרע מדבר שהיה כשר מתחילה ופוסלו בתוספת. וכן בציצית אם קשר ראשון שעושים סמוך לכנף כשתולים שם את החוטים ועל ידו החוטים מחוברים לטלית לאו דאורייתא, כל אחד עומד בפני עצמו כיון שאינו קשור, והעודף כמי שאינו, ואם קשר ראשון דאורייתא הרי מעיקרא יש כאן תוספת, ויש בזה מחלוקת במנחות.

פ"ט. היכן ממיתים זקן ממרא- לר"ע מעלים אותו לבי"ד הגדול שבירושלים ומשמרים אותו עד הרגל וממיתים אותו ברגל, דכתיב "וכל העם ישמעו ויראו". ואין ממיתים אותו בבי"ד שביבנה אם שהה מלהורות כבתחילה עד שגלו הסנהדרי גדולה ליבנה. ולרבי יהודה אין ממיתנים עם הריגתו משום עינוי הדין, אלא ממיתים אותו מיד, ושולחים שלוחים לכל המקומות להודיע על הדבר, דלא כתיב יראו ויראו, אלא ישמעו ויראו.

ארבעה צריכים הכרזה פלוני מת בבי"ד על שעבר עבירה זו, כדי להפחיד את האחרים, מסית, בן סורר ומורה, זקן ממרא, דכתיב בהו "וכל ישראל ישמעו", ועדים זוממים, דכתיב "הונשאים ישמעו", וא"צ להזהיר את כולם מפני שלא כולם כשרים לעדות.

מתי נביא נהרג

נביא שקר נדון בחנק. והיינו המתנבא מה שלא שמע, או מה שלא נאמר לו אע"פ שנאמר לחבירו, מיתתו בידי אדם, דכתיב "אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתו לדבר, ואשר ידבר בשם אלוהים אחרים, ומת הנביא ההוא", וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק.

אבל נביא הכובש נבואתו (כיונה בן אמיתי), ומי שאינו חושש לדברי הנביא, ונביא העובר על דברי

עצמו (כעידו הנביא שאכל ושתה כנגד מה שנתנבא), מיתתם בידי שמים, דכתיב "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנוכי אדרוש מעמו" והיינו מי שאינו חושש לדברי נביא, וקרי ביה לא ישמע, וקרי בא לא ישמע אל דברי שאמרתי לו עצמו.

צדיקה בן כנענה התנבא מה שלא שמע, ואע"פ שרוח נבות הטעתו, הוה ליה למידק, שהרי יהושפט אמר לו שאע"פ שסגנון (-דבר מליצות של רוח הקודש) אחד עולה לכמה נביאים, אין שני נביאים מתנבאים בסגנון (-לשון) אחד, וכאן כולם אמרו אותו סגנון.

חנניה בן עזור התנבא מה שלא נאמר לו, שאמר בשם ד' הנני שובר את עול מלך בבל, שנשא ק"ו אם ירמיה אמר שהקב"ה ישבור את קשת עולם שלא באו אלא לעזור לבבל, כ"ש בבל עצמם, וכיון שהיה זה מכח ק"ו לא חשיב שלא נאמר לחבירו אלא שלא נאמר לו.

המתנבא בשם עבודת כוכבים, כגון נביאי הבעל, אפילו כיוון את ההלכה נהרג.

פ"ט: הכובש את נבואתו לוקה, והתראתו ע"י חבריו הנביאים, ואין לומר שמן השמים חזרו וד' ניחם על הרעה והם לא ידעו והוי התראת ספק, דא"כ היו מודיעים להם, (אבל ביונה הנביא לא אמרו לו אלא ניגוה נהפכת, והוא לא ידע אם הכונה לטובה שיהפכו מעשיהם או לרעה).

מי שאינו חושש לדברי הנביא מיתתו בידי שמים, וכחברו של מיכה שסירב לדברי הנביא להכותו, והיינו כשהנביא נתן לו אות, או שהוחזק שהוא צדיק ונביא אמת, כאברהם בהר המוריה שיצחק שמע לו אף שלא נאמר לשום אדם להקריב את בנו, וכאלוהי בהר הכרמל שישראל שמעו לו ועשו שחוטי חוץ שהרי בית המקדש היה בירושלים.

עקדת יצחק

השטן אמר לפני הקב"ה שאע"פ שנתן לאברהם בן בגיל מאה לא הקריב לפניו כלום בסעודה שעשה, אמר לו הקב"ה שאפי' אם יאמר לו לזבוח את בנו הוא יסכים, ועל זה נאמר "אחרי הדברים האלה והאלוקים ניסה את אברהם". וי"מ דהיינו אחרי שטען ישמעאל ליצחק שרק הוא נימול בגיל י"ג, וענה לו יצחק שהוא מסכים לזבוח לקב"ה את כל גופו.

קח נא- לשון בקשה, שאם לא יעמוד בנסיון הזה יאמרו שגם בנסיונות הקודמים אין ממש.

כשאמר לו הקב"ה קח נא את בנך, אמר אברהם שני בנים יש לי, את יחידך- כל אחד יחיד לאמו, אשר אהבת- את שניהם אני אוהב, אמר לו הקב"ה שיקח את יצחק. ולא אמר לו מיד כדי שלא תיטרף דעתו עליו.

השטן ניסה לשכנע את אברהם שלא יעמוד בנסיון ולא שמע לו אברהם, אמר לו השטן ששמע שהשה יהיה לעולה ולא יצחק, אמר לו אברהם שלבדאי אין שומעים אפי' כשאומר אמת.

עוד בדיני נביא

נביא שהדיח ומדיח עיר הנדחת, לחכמים מיתתם בסקילה, ולר"ש מיתתם בחנק.

ז: לרב חסדא נחלקו בנביא שעקר גוף איסור ע"ז דכתיב "נלכה ונעבדה", או מקצתו (כגון שאמר היום

עבדוה ולמחר בטלוה) דכתיב "להדיחך מן הדרך" אפילו מקצת במשמע, והאי עניינא מיירי בעבודה זרה, אבל בעוקר שאר מצוות לכו"ע מיתתו בחנק, דכתיב "אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגו' ומת הנביא ההוא" וסתם מיתה זה חנק, ובעוקר מקצת משאר מצוות לכו"ע פטור, דכתיב "דבר" ולא חצי דבר. ולרב המנונא המחלוקת היא בעוקר גוף איסור ע"ז או מקצתו, או גוף שאר מצוות, (דדרשין בספרי "ללכת" זו מצות עשה, "בה" זו מצות לא תעשה, והיכן מצינו עשה בעבודת כוכבים. ולרב חסדא מצינו עשה "ונתצתם את מזבחותם") אבל בעוקר מקצת משאר מצוות לכו"ע פטור אפילו מחנק, דהתם דבר שלם כתיב.

נביא המוחזק **שאומר לעבור על דברי תורה** לפי תקנת השעה, יש לשמוע לו, חוץ מעבודה זרה שאפילו אם מעמיד חמה באמצע הרקיע אין לשמוע לו, (לרבי יוסי הגלילי התורה נתנה ממשלה לע"ז להעמיד חמה, דכתיב "ונתן אליך אות או מופת". ולר"ע ח"ו שהקב"ה יעמיד חמה לעוברי רצונו, ומיירי בנביא אמת שנעשה נביא שקר).

הבא על אשת איש כיון שנכנסה לרשות הבעל כגון שמסרה האב לשלוחי הבעל ועדיין היא בדרך, אע"פ שלא נבעלה, חייב חנק.

כל המומתים שבתורה זוממיהם ובוועליהם מיתתם כיוצא בהם, חוץ מזוממי בת כהן, ובוועלה, שהיא בשריפה ובוועלה בחנק, וכן הזוממים בחנק דכתיב "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו"-לאחיו ולא לאחותו.

חלק

לאחר שנתבארו בפרקים הקודמים דיני ד' מיתות בית דין, ומי חייב מיתה בידי שמים, מבאר הגמרא למי אין חלק לעולם הבא.

למי אין חלק לעוה"ב- כל ישראל יש חלק לעוה"ב, מלבד האומרים אין תחית המתים מן התורה שכופר במדרשים דלהלן, ואפילו אם מודה ומאמין שהמתים יחיו אלא שאומר שזה לא רמוז בתורה, הוא כופר גמור, דאם זה לא כתוב בתורה מנין לדעת שיש תחית המתים, (וזו עונש מידה כנגד מידה, כמו שהשליש שאמר שלא שייך שיהיה סאה סולת בשקל וכו', נענש שיראה בעינוי ולא יאכל ומת. ואין לומר שקללת אלישע גרמה לו (דקללת חכם אפילו על חנים היא באה), דכתיב "וירמסו אותו העם בשער וימות"- על עסקי שער), וכן הכופר בתורה מן השמים. ולר"ע אף הקורא בספרים החיצוניים, והלוחש על המכה ואומר "כל המחלה אשר שמתי במצרים" וגו'. ולאבא שאול אף ההוגה את השם באותיותיו.

ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב, ואלו הן: ירבעם אחאב ומנשה (ולרבי יהודה יש למנשה חלק לעוה"ב), בלעם דואג אחיתופל וגיחזי. ובהמשך הפרק יבואר עניינם.

מנין לתחית המתים מן התורה

שיטת רוב הראשונים שהעולם הבא זה הזמן שאחרי תחיית המתים, שהקב"ה יחזיר את הנשמות לגופות, וכך זה יהיה לנצח נצחים. וענין תחית המתים והעולם הבא נמסר למשה מסיני וקיבלנוהו בקבלה איש מפי איש עד משה רבינו, וכן דרשו חז"ל מן המקראות. ולהלן יבוארו מקורות מן התנ"ך לתחית המתים, וכן יבואר דברי חז"ל מה יהיה לעתיד לבוא.

צ: שנאמר "ונתתם ממנו תרומת ד' לאהרן הכהן", והרי אהרן מת ולא נכנס לארץ ישראל, אלא לעתיד לבוא יחיה ויתנו לו תרומה. (ולתנא דבי רבי ישמעאל הכונה שצריך לתת את התרומה לחברים כאהרן. ורבי יונתן לומד דין זה מ"לתת מנת למען יחזקו בתורת ד' ", והנותן תרומה לפני עם הארץ כאילו נותנה לפני ארי, דארי ספק דורס ספק אוכל (כשנוטל בהמה אין ידוע אם דעתו לזרוסה ולאוכלה מיד קודם שתסריח, או לטרוף ולמלא תאוותו ולאוכלה אח"כ כשתסריח. אי נמי לפעמים דורסה ברגליו ואוכלה מנוולת, ולפעמים נותנה בחורו ואינה מנוולת). וכן עם הארץ ספק אם יאכלה בטרהרה, וי"א שגם גורם לו מיתה, וי"א שגם משיאו עוון אשמה - מטעין עליו עוונות הרבה).

רב סימאי לומד מדכתיב "וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען".

רבן גמליאל אמר למינים שניתן ללמוד מן התורה מדכתיב "הנך שוכב עם אבותיך וקם", ומן הנביאים מדכתיב "יחיו מתוך" וגו', ומן הכתובים מדכתיב "...דובב שפתי ישנים", ולא קיבלו ממנו, דיילמא קרינן "וקם העם הזה וזנה", ויחיו מתוך דיילמא איירי במתים שהחיה יחזקאל, ודובב שפתי ישנים היינו שמי שאומרים הלכה משמו שפתי דובבות בקבר, עד שהביא הפסוק "אשר נשבע ד' לאבותיכם לתת להם". וי"א שאמר להם שלומדים מדכתיב "חיים כולכם היום" היום מיותר, ולומדים מזה מה היום כולכם קיימים אף לעוה"ב כולכם קיימים.

רבי אליעזר ברבי יוסי אמר למינים שניתן ללמוד מדכתיב על העובד עבודת כוכבים "הכרת תכרת הנפש היא עוונה בה" - הכרת תכרת בעולם הזה, עוונה בה לעולם הבא. ולא אמר להם שלומדים מהכפילות "הכרת תכרת", כמו שלמד ר"ע, מפני שהיו אומרים לו שדיברה התורה בלשון בני אדם. ורבי ישמעאל לומד עולם הזה מ"ונכרתה" שזה נאמר לגבי מגדף וס"ל מגדף היינו עובד עבודת כוכבים, (ור"ע ס"ל שמגדף היינו מברך השם), ועולם הבא מ"הכרת תכרת", ומהכפילות לא לומדים משום שדיברה תורה בלשון בני אדם. ומ"עוונה בה" לומדים רבי ישמעאל ורבי עקיבא שאם עשה תשובה קודם מיתה אינו חייב כרת.

קליאופטרא המלכה למדה מדכתיב "ויציצו מעיר כעשב הארץ" שעתידיים ישראל לציץ ולפרוח מעיר ירושלים, שהקב"ה יעשה מחילות לצדיקים ויעלו זרעם לירושלים.

הברייתא לומדת מדכתיב "אני אמית ואחיה", דהכונה שהקב"ה יחיה את מי שהמיית, כמו שהמשך הפסוק "מחצתי ואני ארפא" מדבר באותו אדם. (צ"א:).

רבי מאיר לומד מדכתיב "אז ישיר משה", "אז יבנה יהושע", (ואמנם הא דכתיב "אז יבנה שלמה במה לכמוש" אינו לעתיד לבוא, אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו בנה). (שם).

רבי יהושע בן לוי לומד מדכתיב "אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה", מכאן שכל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב. (שם).

רבי יוחנן לומד מדכתיב "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו". (שם).

רבי יוחנן לומד מדכתיב "יחי ראובן ואל ימות" יחי ראובן בעוה"ז, ואל ימות בעוה"ב. (צ"ב:).

רבינא לומד מדכתיב ורבים מישני עפר יקיצו, אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות ולדראון עולם. (שם).

רבינא לומד מדכתיב ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימים. (שם).

דכתיב שאול ועוצר רחם מה רחם מכניס ומוציא, ומכניסים בה בחשאי ומוציאים ממנו בקולי קולות, אף שאול מכניס ומוציא, ואם מכניסים בה בקולי קולות שבוכים בקבורת המת, כ"ש שמוציאים ממנה בקולי קולות, שנאמר "יתקע בשופר גדול". (שם).

תחית המתים

לאחר שנתבאר מנין לתחית המתים מן התורה, מבארת הגמרא מה יהיה בעולם בזמן שאחרי תחית המתים.

הקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות דכתיב "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה".

בתחית המתים יעמדו בלבושיהם, ק"ו מחיטה.

צ"א. כמו שאם שייך לייצר כלים ממים, כ"ש שאפשר לייצר מן הטיט, כך אם אפשר לברוא אדם ממים מטיפה סרוחה, כ"ש שאפשר מעפר. וי"א שאם כלי זכוכית שעמלו ברוח אדם - ע"י נפיחה, אם נשבר יש לו תקנה להתיכו ולחזור ולעשות ממנו כלי, כ"ש בשר ודם שנברא ברוחו של הקב"ה יש לו תקנה. וי"א שאם אפשר לבנות פלטרין במקום שאין מים ועפר, כ"ש שאפשר לבנות במקום שיש מים ועפר והכי נמי הקב"ה בורא את האדם מטיפה קטנה שאין בה ממש, אי נמי כל העולם כולו יצר מתוהו, ואם מי שלא היה יכול להברא, כ"ש שמי שהיה יכול לחזור לחיות.

אם אי אתה מאמין צא לבקעה וראה עכבר שחציו בשר וחציו אדמה ולמחר נעשה כולו בשר, ואף לזמן מעט צא וראה בקעה שאין בה אלא חלזון אחד - תולעת שיוצאת מן הים פעם בשבעים שנה וצובעים בדמה תכלת), ש"ע" הגשמים מתמלאת הבקעה חלזונות.

תשובותיו של גביה בן פסיסא -

לבני אפריקה שטענו שהארץ שלהם, דכתיב "ארץ כנען לגבולותיה", ענה שבתורה כתוב גם "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", וא"כ נכסיהם לישראל, ועוד שהם צריכים לשלם על השנים שלא עבדו.

וכשראו שאין להם מה לענות ברחו והניחו שדוניהם זרועות וכרמיהם נטועות, ואותה שנה שביעית היתה. וזה היה בכ"ד ניסן, והוא יו"ט ואסור בהספד מחמת נס זה.

לבני מצרים שטענו שכתוב בתורה שישראל שאלו ממצרים כלי כסף וזהב ולא החזירו, ענה שהם צריכים לשלם לישראל על ארבע מאות ושלשים שנה שנשתעבדו בהם. וכשראו שאין להם מה לענות ברחו והניחו שדוניהם זרועות וכרמיהם נטועות, ואותה שנה שביעית היתה.

לבני ישמעאל וקטורה שטענו שיש להם חלק בארץ מפני שהם בני אברהם והארץ ניתנה לאברהם, ענה שכתוב בתורה שנתן להם מתנות (שם טומאה - כישוף ומעשה שדים) ושלחם מעל פניו בחייו.

כשיטענו הגוף והנשמה שכל אחד בפני עצמו לא היה יכול לחטוא, ירכיבם הקב"ה יחד וידון אותם, משל לחיגר וסומא שהיו שומרים פרדס נאה וכו'.

צ"א: החמה שוקעת במערב ולא חוזרת למזרח כמנהג העולם לצאת ממקום שנכנס, כדי לתת שלום לקונה - הקב"ה, והשכינה במערב, וכיון שמגעת עד מערב

הולכת ומשתחוה לפני הקב"ה שבראה, ולך שוקעת ונכנסת כפופה לפני הקב"ה, ואינה הולכת עד אמצע הרקיע ונותנת שלום והולכת כדרך בני אדם שמשתחיים למלך מרחוק ולא מתקרבים כ"כ, משום פועלים ועוברי הדרכים שאם היום היה מחשיך פתאום היו שוהים במלאכתם או הולכים בדרך, ולא יודעים שעוד רגע יחשיך.

הנשמה ניתנה באדם משעת פקידה שהמלאך מביא את הטיפה לפני המקום ושואל מה יהא עליה, שאז נזרקה בו נשמה וחיות, ולא רק משעת יצירה שנקרם כולו בבשר וגידים ועצמות, דא"כ היתה מסרחת וטיפה שמסרחת שוב אינה מולדת, ויצר הרע שולט באדם משעת יצירה, דאל"כ היה בועט במעי אמו ויוצא.

מה יהיה לעתיד לבוא

בתחית המתים יקומו המתים במומם ויתרפאו.

העכו"ם יחיו לעתיד לבוא דכתיב "ועמדו זרים ורעו צאנכם", ויאריכו ימים, אבל ישראל לא ימותו דכתיב "ובלע המות לנצח" וגו'.

בימות המשיח יהיה "אור הלבנה כאור החמה ואור החמה שבעתים כאור שבעת הימים", ולעוה"ב "וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ד' צבאות", ולשמואל שסובר שאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות, הפסוק הראשון מדבר במחנה צדיקים והשני במחנה שכינה.

עתידיים כל הנביאים לומר שירה בקול אחד.

כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גזלו מנחלת אבותיו, ואפי' עוברים שבמעו אמו מקללים אותו, ומנקבים אותו ככברה. ואם לימדו זוכה לברכות כיוסף, וזוכה ומלמד לעוה"ב.

צ"ב. כל פרנס שמנהיג את הציבור בנחת זוכה ומנהיגם לעוה"ב.

גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות של שם השם, (לישנא אחרינא שמותיו של הקב"ה נקראות אותיות, מלשון אותות, והיינו דבר מופלא). וכן גדול (חשוב) מקדש שניתן בין ב' אותיות. וכן נקמה גדולה היא שהרי ניתנה בין ב' אותיות, והיינו הא דכתיב "קל נקמות ד' קל נקמות הופיע", נקמה אחת נאמרה למידת טובה שסילק שכינתו מאמות העולם ובא על ישראל, וזה נחשב נקמה והיינו תגמול על מה שאמרו נעשה ונשמע, והשניה נאמרה למידת פורענות. להפרע מעכו"ם ליום הדין, שהקב"ה בעצמו נפרע מהם.

כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו, והוא מתעשר. וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו, ולסוף הוא גולה, והמרחם עליו יסורים באים עליו.

כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה, אש של גיהנום אוכלתו.

כל שאינו מנהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם.

כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה, שהרי צריך לשייר דכתיב "אכול והותר", והיינו כשאין עימה שלימה, ומשאירם כדי להאכיל עניים, אבל המשייר פתיתים כשיש שלימה, שנותן פת שלימה על השלחן לאחר שאכל עם הפתיתים ששייר, כאילו עובד ע"ז, מפני שדרך להניח שלחן ערוך במאכל ומשנה לשם ע"ז.

כל המחליף בדיבורו (-משנה דיבורו שלא יהיה ניכר), כאילו עובד ע"ז.

כל המסתכל בערוה קשתו ננערת ואינו מוליד. דבר אחר המהרהר באשת איש גבורתו מתמעטת.

העם בנחת, ורצו את רצין וכן רמליה. (בן רמליה היה אוכל מ' סאה גוזלות לקניוח סעודה, וחזקיה היה אוכל ליטרא ירק בסעודה). ונענש סנחריב אע"פ שברשות עליו שהרי נביא נתנבא עליו, מפני שלא היתה הנבואה אלא על עשרת השבטים, שהם נמסרו בידו מפני שהקלו מעליהם עול תורה, אבל אלו שהכבידו עליהם עול תורה, היה ראוי להיעשות להם נס כעוברי הים וכדורכי הירדן, (שהרי חזקיה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר שכל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, ובדקו מדן ועד אנטירפס ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה, ולא גידלו צאן אלא כדי צרכם, ולא גידלו כרמים אע"פ שיכלו להרויח בזה ממון רב). אמר הקב"ה אם אומר לחזקיה סנחריב יבוא וחזקיה ינצחו, לא ירצה בגלל הפחד, ולכן הביאו כדי שיהיה אבוס לחזקיהו וסיעתו -שכולם יהיו פגרים ויאכלו סוסיהם ובהמתם מהם.

הנביא אמר לישראל שיבזזו את השלל, וכל אחד מה שיבזז יהיה בשבילו, ואע"פ שממון עשרת השבטים מעורב בו, כבר נטהר ע"י שנפל ביד עכו"ם, וכדמצינו שעמון ומואב טיהרו בסיחון.

צ"ה. באותו היום שבא סנחריב עדיין נשתייר מעוונה של נוב שקבע הקב"ה עונש לישראל על שנהגו כהני נוב עד אותו יום, והיה יכול לנצח אם היה נלחם בירושלים באותו יום, ונסע עשר מסעות באותו היום, וכשהגיע לירושלים וראה אותה אמר שהיא חלשה משאר המדינות שניצח, וממילא הוא יכול לכובשה מחר, ובלילה מת כל חילו, וכדאמרי אינשי שאם הדין לן בטל הריב.

דוד המלך וכפרת עוונותיו– הקב"ה אמר לדוד שעליו לכפר על כך שעל ידו נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל מה שדואג נטרד, ועל מה שנהרגו שאול וג' בניו, שדואג סיפר לשאול לשון הרע על דוד ונתקנא בו שאול, ושאול הרג את נוב עיר הכהנים מפני שאחיומלך קיבל אותו, ומפני חטא זה נהרגו שאול ושלשת בניו במלחמת פלישתים. ועל כן או שיכלה זרעו או שימסר ביד אויב. ובחר דוד להמסר ביד אויב, יום אחד רדף אחרי צבי עד פלישתים, ושם תפס אותו ישיבי אחי גלית, והכניסו מתחת קורת בית הבד וישב עליה למועכו, ונעשה לו נס והתרככה האדמה שתחתיו, וי"ג שנעשתה בה גמזא, באותו הזמן ראה אבישי בן צרויה כתמי דם במים, וי"א שראה יונה חובטת עצמה, והבין שדוד מלך ישראל שרוי בצער, ורכב על הפרדה של דוד המלך (ואף שמלך אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין משתמשים בשרביטו, בשעת הסכנה מותר), וקפצה לו הדרך, (וכן לאליעזר בדרך לארם נהרים, וכן ליעקב כשהגיע לחון ורצה לחזור להתפלל בבית אל (-ירושלים), מקום שהתפללו בו אבותיו אברהם ויצחק. קפצה הדרך כשהרהר בדעתו לחזור והגיע לשם מיד. והקדים הקב"ה את שקיעת השמש כדי שילון בבית מלונו), ובדרך השליכה עליו ערפה אם ישיבי את הפלך כדי להורגו, וכשלא הצליחה אמרה לו שיחזירנו לה, וזרקו עליה והרגה, כשראהו ישיבי זרק את דוד כדי שיפול על הרומח שלו וימות, ואמר אבישי שם ונשאר בין שמים לארץ, (ולא אמר דוד כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים לפי שאין דעתו מכוונת לומר את השם), וסיפר לו דוד מה שאמר לקב"ה, ואמר אבישי לדוד שעדיף לו שזרעו יכלה והוא לא יצטער דמה נ"מ לו בצער בניו, ועזרו בתפילה על כך (וכלה זרעו, ואמנם יואש נשאר, שהרי גם בהריגת נוב נשתייר אביתר), והורידו ע"י שם, ורדף אחריהם, וכשאמרו לו שאמו מתה נחלש כוחו והרגוהו, ואז אמרו ישראל לדוד שלא יצא למלחמה כדי שלא יכבה נר ישראל.

צ"ה: מפלת ומיתת סנחריב–

הגמ' מתארת את גודלו וחוזקו של חיל סנחריב, (וכן באו על אברהם אבינו, וכן עתידים לבוא עם גוג ומוגוג), וכיצד עברו את הירדן.

במה הכה המלאך את חיל סנחריב– לרבי אליעזר המלאך הכה את חיל סנחריב ביד. ולרבי יהושע הכה אותם באצבע. ולרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי הכה אותם בחרב המושחזת מששת ימי בראשית. ולרבי שמעון בר יוחאי זה היה בזמן בישול הפירות, ואמר הקב"ה לגבריאל שאגב הליכתו לבשל את הפירות יהרגם. וי"א שנשף בחוטמם ומתו. וי"א שספק להם כפים ומתו. וי"א שפתח אזניהם ושמעו שירה מפי חיות ומתו.

כמה נשתייר מהם– לרב נשארו עשרה מכל חילו של סנחריב. ולשמואל נשארו תשעה. ולרבי יהושע בן לוי נשארו י"ד. ולריו"ח נשארו חמשה, והם סנחריב ושני בניו נבוכדנצר ונבוזראדן.

צ"ו: מיתת סנחריב– הקב"ה נדמה לסנחריב כזקן ושאלו מה יגיד למלכים שגרם למות בניהם, והציע לו שיביא מספרים ויגזזו שערותיו שלא יכירוהו, וכשביקש מספרים ממלאכים שהיו נראים כטוחנים גרעיני תמרים, אמרו לו שיתנו לו אחרי שיטחן סאה אחת, וכשגמר היה כבר לילה ואמר לו המלאך להביא אש, ובאש נשרף זקנו, והמלאך גזז את שערות ראשו, הלך ומצא סר מתיתבת נח ואמר שזה האלוה שהציל את נח ואם יצליח יקריב לו את בניו, וכששמעו זאת בניו הרגוהו.

מלחמת אברהם בארבעת המלכים–

ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו וכסם– י"מ דהיינו מלאך ששמו לילה, וי"א שעשה עימו משה לילה והיינו מלחמה.

וירדוף עד דן– שכשבא לדן תש כוחו, לפי שראה ששם בני בניו עתידים לעבוד עבודה זרה, וגם נבוכדנצר לא נתגבר עד שהגיע לדן.

יש להזהר בכבוד זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, ובשחיטת הורידין של העוף, כיון שצולים אותו שלם ולא חותכים ומולחים אותו כמו שעושים בבשר חיה ובהמה, ובבני עמי הארץ שנעשו תלמידי חכמים, לעשות להם כבוד, שמהם תצא תורה, ומי"ג אומרים להם שהם לא זכו לאותו כבוד אלא מפני זכות קטנה שהיתה באביהם, כדמצינו שנבוכדנצר שמע שביום שחזקיה התרפא הוסיף הקב"ה עשר שעות ליום (והם השעות שנלקחו מהיום שמת בו אחז), והתפעל מכך ורצה לשלוח מכתב לדרוש בשלומו, וכששמע שכתבו שלם לאלקא רבה אחרי השלום לחזקיהו ולירושלים, אמר שיכתבו שלם לאלקא רבא שלם לירושלים שלם למלכא חזקיה, וכשמע שהשליח כבר יצא עם המכתב הראשון יצא לרוץ אחר השליח להחזירו, והספיק לרוץ אחרי השליח ד' פסיעות והעמידו גבריאל (ולולא שהעמידו לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל), ובזכות זה הצליח נבוכדנצר. וכ"ש שהקב"ה ישלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפניו כסוסים. וי"מ שכוונת הגמרא שאף שצריך לכבדם צריך להודיע להם שמכבדים אותם רק בזכות עצמם, שלא תזוז דעתם ויאמרו שאבותיהם היו צדיקים.

בלאדן היה מלך, ונשתנו פניו לפני כלב, ומלך בנו מרודך, ומפני כבוד אביו קרא שמו מרודך בלאדן בן בלאדן.

צ"ו: חורבן בית ראשון ע"י נבוזראדן–

הא דכתיב "בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלים", אף שמבואר בפסוקים שנבוכדנצר לא עלה לירושלים, הכונה שדמות דיוקנו של נבוכדנצאר היתה חרוטה לנבוזראדן על מרכבתו, וי"א שפחד ממנו כאילו הוא עומד לפניו.

נבוזראדן הכה בגרזנים משא ג' מאות פרדות וכולם נשברו בשער אחד מירושלים, ורצה לברוח כדי שלא יקרה לו מה שקרה לסנחריב, יצא קול משמים שהגיע זמן החורבן, ונפתח השער ע"י קת הגרזן האחרון, והיה הורג והולך, וכשהזליק אש בביהמ"ק רצה ההיכל לעלות לשמים ודרכו עליו מן השמים שלא יעלה, זחה דעתו,

יצאה בת קול ואמרה עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחנת.

נבוזראדן ראה את דמו של זכריה רותח, שאל מה זה, אמרו לו שזה דם זבחים, שחט זבחים וזה לא היה דומה, ואמר שיסרוק בשרם במסרקות ברזל אם לא יגלו לו מה זה, וגילו לו שזה דם כהן ונביא שהרגוהו כשהתנבא על החורבן, ושחט על הדם ת"ח ותשב"ר ופרחי כהונה צ"ד ריבוא ולא נח הדם, ושאל אם זכריה רוצה שיהרוג את כולם ואז נח הדם, והרהר תשובה בדעתו, משום שחשב איזה עונש גדול הוא יקבל, ברח ושלח שטר צוואה לביתו ונעשה גר צדק.

נעמן היה גר תושב שלא קיבל עליו שאר מצוות אלא רק שלא לעבוד עבודת כוכבים. מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים. מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים והם שמעיה ואבטליון. מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. רצה הקב"ה להכניס מבני בניו של נבוכדנצר תחת כנפי השכינה, וטענו מלאכי השרת שאין יעשה כך למי שהחריב את ביתו ושרף את היכלו, והיינו דכתיב "רפאנו את בבל ולא נרפתה", וי"מ שכוונת הכתוב לנהרות ולדקלים שבבבל, שהנהרות רעים לשתות וסמוכים להם דקלים מרים או שאינם מגדלים פירות.

עמון ומואב שמעו את נבואות הנביאים על חורבן ירושלים, וקראו לנבוכדנצר שיחריבו, והוא אמר שמפחד שיקרה לו מה שקרה לראשונים שניסו, אמרו לו שהקב"ה עזב את ביתו, והלך רחוק, ואין צדיקים שיתפללו, ואין חשש שיחזרו בתשובה כי הקב"ה קבע זמן מתי יחזור לביתו, ושילך בתחתית ההרים בגלל שהיה חורף, ויש מקום לכל חילולתיו בקבריהם של ישראל שסביב ירושלים.

ימות המשיח

הגמרא בדפים הבאים (צ"ו – ק) מבארת מענין לענין באותו ענין את המוצב הקשה מבחינה רוחנית וגשמית שיהיה בימות המשיח, ומביאה דעות שונות בענין זמן הגאולה, ומה יהיה לעתיד לבוא.

צ"ז. בדור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתמעטים, והנשארים עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, עד שמסתיימת הראשונה כבר באה השנייה. בית הועד שת"ח מתוועדים שם ללמוד תורה יהיה לזנות, והגליל יחרב, וגבלן יהיה שמם, ובני הגבול (ל"א אנשי גזית, והיינו סנהדרין) יסובבו מעיר לעיר ולא יעזרום, חכמת הסופרים תסרח, יראי חטא ימאסו, פני הדור כפני הכלב (כפשוטו, ל"א שלא יתביישו זה מזה), האמות נעדרת (-שנעשית עדרים עדרים והולכת לה), וכל מי שסר מרע יהיה בעיני הבריות כשוטה. נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו לפני נערים, בת קמה באמה לחרפה ולביישה וכלה בחמותה, אין הבן מתבייש מאביו, העזות תרבה, הכבוד יעוות (שלא יכבדו זה את זה. ל"א שהמכובד שבהם יעוות דרכיו ויהיה רמאי), הגפן יתן פריו אך היין יהיה ביוקר (מפני שלא תהיה ברכה בפרי עצמו. ל"א לפי שכולם יהיו להוטים אחרי היין), המלכות תיהפך למינות, ואין מוכיח.

בשבוע שבן דוד בא, בשנה הראשונה "והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר", בשניה יהיה רעב, בשלישית יהיה רעב גדול וימותו אנשים ונשים וכו', ותורה משתכחת מלומדיה, ברביעית שובע מועט, בחמישית שובע גדול והתורה חוזרת ללומדיה, בשישית קולות, בשביעית מלחמות, ובמוצאי שביעית בן דוד בא. וצריך ששבוע השנים יהיו דווקא בסדר הזה.

אמת– היה ת"ח אחד שאפי' היו מביאים לו כל מה שבעולם לא היה משקר. בקושטא לא היו מתים לפני הזמן, והגיע לשם אדם אחד וכשאשתו חפפה אמר שהיא לא נמצאת ומתו שני בניו, ואמרו לו ללכת מעירים כדי שלא ימותו.

כי יראה כי אולת יד ואפס עצור ועוזב – י"מ שירבו המוסרים, וי"מ שיתמעטו התלמידים, וי"מ שתכלה פרוטה מן הכיס, וי"מ שיתייאשו מן הגאולה, ויבוא המשיח בהיסח הדעת, כמו שמציאה ועקרב באים בהסח הדעת.

ביאת המשיח וקץ הגאולה

צ"ז: זמן קיום העולם וימות המשיח – לרב קטינא העולם יהיה קיים ו' אלפים שנה (ב' אלפים תהוה לפי שלא ניתנה תורה, והיינו עד שהיה אברהם בן נ"ב שנה שאז החל אברהם ללמד תורה, דכתיב "את הנפש אשר עשו בחי"ן ומתרגמינן "דשעבידו לאורייתא", ב' אלפים תורה עד קע"ב שנה לאחר חורבן בית שני, ואין הכונה שאח"כ אין תורה, וב' אלפים ימות המשיח שאחרי ב' אלפים תורה מן הדין שיבוא משיח ותכלה הגלות ויתבטל השעבוד מישראל, ובגלל עוונותינו הרבים עברו הרבה מימות המשיח ועדיין לא בא), ואלף שנה יהיה חרב (כמו שיש שמיטה אחת לז' שנים), ולאבי אלפים חרב. וי"א שאין העולם פחות מפ"ה יובלות, ואין ידוע אם יבוא המשיח בתחילת היובל האחרון או בסופו, ולרב אשי לפני כן אין לחכות למשיח ואח"כ כן. וי"א שאחרי ד' אלפים ורצ"א שנה העולם יתום, (וי"א ה' אלפים שנה), ואח"כ יהיו מלחמות תנינים, גוג ומגוג, ימות המשיח, ואין הקב"ה מחדש את עולמו אלא לאחר ז' אלפים שנה.

הגמ' מביאה פסוקים שרמוז בהם קץ הגאולה, ואמר רבי יונתן שתיפח רוחם של מחשבי קיצין, אלא יש להמתין גם אח"כ, וכיון שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב, מידת הדין מעכבת, ומי"מ אנו מחכים כדי לקבל שכר.

מנין הצדיקים – בכל דור יש לפחות ל"ו צדיקים הראויים לקבל פני שכינה ולהסתכל באספקלריא המאירה ע"י נטילת רשות, אבל בלא נטילת רשות, על זה אמר רשב"י שהם מועטים ואינו יודע כמה הם, וי"ח אלף פרסאות צדיקים לפני הקב"ה שמסתכלים באספקלריא שאינה מאירה.

אם הגאולה תלויה בתשובה – לרב כבר כלו כל הקיצין, ואין הגאולה תלויה אלא בתשובה ומעשים טובים. ולשמואל יש קץ שתהיה הגאולה גם בלא תשובה. וכן נחלקו ר"א ורבי יהושע, לר"א אין ישראל נגאלים אלא אם יעשו תשובה, ולרבי יהושע הקב"ה יעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ויעשו תשובה ויחזרו למוטב.

צ"ח. קץ מגולה – הא שנה' "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל וכו' ". וי"א אף הא שנה' "שכר האדם לא נהיה, ושכר הבהמה עבודת האדמה איננה שתכלה פרוטה מן הכיס, ליוצא ולבא אין שלום" והיינו אף לת"ח אין שלום מפני הצר י"מ צרות וי"מ יצר הרע, ולשמואל יהיו השערים שווים מחמת שובע גדול, וי"מ שכולם יקרים.

אין בין דוד בא עד ש-

יתבקש דג לחולה ולא ימצא.

שתכלה מלכות מישראל לגמרי.

שיכלו גסי הרוח.

שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל.

אלא בדור שכולו זכאי או שכולו חייב.

אין ירושלים נפדית אלא בצדקה.

אי בטלו יהירי בטלו אמגושי שמצערם את ישראל, ואי בטלו דיניי בטלו גזרופטי -שופטים גויים החובטים את ישראל במקלות.

אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו.

אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו.

זכו אחישנה, לא זכו בעיתיה.

זכו יבוא "עם ענני שמיא כבר אנש" במהירות, לא זכו יבוא "עני ורוכב על חמור" בעצלות, והחמור יהיה עם מאה גוונים.

המשיח יושב בפתח של רומי (ב-52 שדל בן גן עדן המכוון כנגד פתח זה), והוא יושב בין עניים חולים, וכולם פותחים את כל הרטייות בפעם אחת, והוא פותח אחד אחד, כדי שאם יצטרך ללכת לא יתעכב. ורבי יהושע בן לוי ראהו וענה לו המשיח שלום, ואמר אליהו הנביא שזה ראה שהוא ואביו מזומנים לחיי עוה"ב, ואמר לו המשיח שיבוא היום, וכונתו 'היום אם בקולו (של הקב"ה) תשמעו'. וכשהיה רבי יהושע בן לוי בפתח המערה של רשב"י ופגש שם את אליהו הנביא, שמע במערה ג' קולות שהשכינה היתה איתם.

רבי יוסי בן קיסמא אמר שבן דוד בא לכשיפול השער הזה של רומי ויבנה ויפול ויבנה ויפול, ואין מספיקים לבנותו עד שבן דוד בא, ונתן על כך אות שיהפכו מי מערת פמייס שמשם נובע הירדן לדם. ובשעת פטירתו אמר שיקברו את ארונו עמוק בקרקע, משום שאין דקל בבבל שלא יקשרו בו הפרסיים סוסיהם, ואין ארון בארץ ישראל שלא יאכלו בו סוסיהם תבן ויוציאו את הארונות מהקרקע ויעשו מהם אבוסים, שבמלחמת גוג ומוגוג ילכדו הפרסיים את בבל, ומשם יבואו לארץ ישראל וילכדוה.

צ"ח: חבלי משיח-

אין בן דוד בא עד שתתפשט מלכות הרשעה על ישראל ט' חודשים.

עולא ורבה ורבי יוחנן אמרו על המשיח **ייתי ולא איחמיניה**, ואף שתורה וגמ"ח מצילים מחבלו של משיח, חשש רבה שמא יגרום החטא, (ומטעם זה חשש יעקב מעשיו אע"פ שהבטיחו הקב"ה שישמרוהו, ומטעם זה לא נעשו לישראל ניסים בביאה שניה בימי עזרא לעלות בעל כרחם של מלכי פרס, כמו בביאה ראשונה בימי יהושע), ורב יוסף אמר שיבוא אפילו אם יזכה רק לשבת בצל רעי חמורו. והטעם שלא רצו להיות אז זה בגלל שכתוב "כל גבר על חלציו כיולדה", והיינו מי שכל גבורה שלו הקב"ה, יצטער כיולדה, מפני שמעביר את הנכרים מפני ישראל.

הא דכתיב "כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב וכו' ונשכו נחש", היינו כמו בזמן הזה שאדם פוגש בשדה סנטר ורוצה לקצר את גבול שדהו ובעיר פוגש גובה מס המלך ובביתו רואה בניו ובנותיו מוטלים ברעב, דומה בעיניו שפגע בו ארי ודב ונשכו נחש.

עתידים ישראל דאכלי שובע בשני משיח, ולאפוקי מרבי הלל שסובר שכבר אכלוהו בימי חזקיה שהוא היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות.

לא נברא העולם אלא לדוד שעתיד לומר שירות ותשבחות, וי"א למשה שעתיד לקבל את התורה, וי"א למשיח.

שמו של משיח – י"א שילה, וי"א ינון, וי"א חנינה, וי"א מנחם בן חזקיה, וי"א חירורא דבי רבי.

רב נחמן אמר שאם המשיח יהיו מאלו שחיים עכשיו הוא יהיה כגון אנא. ורב אמר כגון רבינו הקדוש שסבל תחלואים והיה חסיד גמור, ואם הוא מהמתים כגון דניאל איש חמודות שנדון ביסורים בגוב אריות וחסיד גמור היה.

עתידי הקב"ה להעמיד דוד אחר למלוך על ישראל, כגון קיסר ופלגי קיסר שדוד החדש יהיה מלך, ודוד המלך שני לו.

צ"ט. ימות המשיח – לרבי אליעזר ימות המשיח יהיו מ' שנה, ולרבי אלעזר בן עזריה ע' שנה, ולרבי ג' דורות, וי"א בשמו שס"ה שנה, ולרבי דוסא ד' מאות שנה, ולאבימי ז' אלפים שנה, ולשמואל כמו ימי העולם עד עכשיו עד ימות המשיח, ולרבי אלעזר בר יצחק כימי נח ועד עכשיו.

לרבי הלל אין משיח לישראל אלא הקב"ה בעצמו ימלוך ויגאלם לבדו, שכבר היה המשיח בימי חזקיה, ואמר רב

יוסף שרי ליה מריה, שהרי זכריה בן ברכיה מתנבא אח"כ בימי בית שני על ביאת המשיח.

ימות המשיח והעוה"ב – לרבי יוחנן כל הנבואות על טובת ישראל הם על ימות המשיח, אבל לעוה"ב "עין לא ראתה בענביו מששת ימי בראשית, וי"מ שזה עדן שלא ראתה אותו עין מעולם, דאדם הראשון היה בגן ולא בעדן), אבל לשמואל אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד.

לרבי יוחנן כל הנבואות הם לבעלי תשובה, אבל לצדיקים גמורים "עין לא ראתה אלוקים זולתך", אבל לרבי אבהו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. עוד אמר רבי יוחנן שכל הנבואות הם על משיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו, אבל ת"ח עצמם "עין לא ראתה אלוקים זולתך".

למי אין חלק לעוה"ב-

המבזה את המועדות (-חול המועד), והמיפר בריתו של אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמבלין פני חבירו ברבים, אפילו יש בידו תשובה ומעשים טובים אין לו חלק לעוה"ב.

האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר רק על פסוק אחד שמשה מפי עצמו כתבו, או אמר שהכל מהשמים חוץ מדקדוק אחד או ק"ו או גזירה שוה, אין לו חלק לעוה"ב.

לימוד התורה

כי דבר ד' בזה – י"מ כנ"ל, ולר"מ זה הלומד תורה ואינו מלמדה, ולרבי נתן זה מי שאינו משגיח על המשנה -עושה אותה כמי שאינה עיקר, ולרבי נהוראי זה שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, ולרבי ישמעאל זה העובד עבודת כוכבים.

לריב"ק **הלומד תורה ואינו חוזר** עליה, כזורע ואינו קוצר. ולרבי יהושע כל הלומד ומשכח כיולדת שקוברת ילדיה, ור"ע אמר זמר בכל יום זמר בכל יום סדר תלמודך אע"פ שסדור בפין כזמר, ועי"ז תהיה בעוה"ב בשמחה ושירים, שהאדם עמל במקום זה ותורתו עומלת לו (-מחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה) במקום אחר.

צ"ט: אדם לעמל יולד, והיינו לעמל פה בתורה, שכולם עמלים, ואשרי מי שעמל בתורה.

הלומד תורה לפרקים הרי הוא כנואף ואין הדברים נשמרים.

מנשה בן חזקיה היה **דורש הגדות של דופי**, אמר וכי לא היה למשה לכתוב אלא "ואחות לוטן תמנע", וכו'.

יצר הרע דומה בתחילה לחוט של כוביא, ולבסוף לעבות העגלה.

תמנע – כתיב "ואחות לוטן תמנע", וכתיב "אלוף לוטן אלוף תמנע", ואם היתה אחות מלך ודאי היא בת מלך, ואלוף היינו מלכות בלא כתר, ורצתה להתגייר ולא קיבלוה, והעדיפה להיות פילגש לאלפיז כדי להיות שפחה לאומה זו של בני אברהם ויצחק שהם יראי שמים מאשר להיות גבירה לאומה אחרת, ויצא ממנה עמלק, לפי שלא היה להם לרחקה מתחת כנפי השכינה, שהיה להם לגיירה.

"וילך ראובן בימי קציר חיטים" - אחרי שקצרו שמותר לכולם להכנס לשדה, מכאן לצדיקים שאין פושטים ידיהם בגזל. "וימצא דודאים" – י"מ יברוחי, וי"מ סיגלי, וי"מ סביסקי.

כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, וכאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה, ומגין על העולם, ומקרב את הגאולה.

כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו לכתוב כאילו עשאו, וי"א כאילו עשאן לד"ת, וי"א כאילו עשה את עצמו.

כל המעשה את חבירו לדבר מצוה כאילו עשאה.

אפיקורוס ומגלה פנים בתורה אין להם חלק לעולם הבא. י"א שאפיקורוס זה המבזה ת"ח, ומגלה פנים היינו כגון מנשה בן חזקיה שהיה דורש הגדות של דופי וכנ"ל. וי"א שאפיקורוס זה המבזה חבירו בפני ת"ח, ומגלה פנים היינו מבזה ת"ח. וי"א שנחלקו על מגלה פנים, ולמ"ד שמבזה חבירו בפני ת"ח היינו האומר מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו ולדידהו תנו, וי"א שהאומר כן הוא מגלה פנים, דכתיב "אם לא בריתי וכו' ", וכתיב "ונשאתי לכל המקום בעבורם". וי"מ שאפיקורוס היינו שאומר לרבו הכי אמרינן התם, וי"א שזה האומר שאין תועלת ברבנן, כי לעולם לא התירו עורב ולא אסרו יונה. וי"א שזה האומר "הני רבנן" שהוא לשון זלזול, ויש לזיהר לא לומר כגון הא מגילת אסתר לא בעי מטפחת, לפי שנראה בזלזול. וי"א זה הקורא לרבו בשמו, ומחמת כך נענש גיחזי.

דברים שיהיו לעתיד לבוא

ק. עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים, ויבכר בכל חודש, והיה פרוי למואכל ועלהו לתרופה (י"מ לפתוח פה של מעלה שהאילמים ידברו, וי"מ לפתוח פה של מטה שהעקרית יפקדו, וי"מ שבעלי הפה היה להם תואר פנים).

עתיד הקב"ה להביא **אבנים טובות ומרגליות בגודל ל' על ל' אמה**, וחוקק בהם עשר על עשרים, ומעמידם בשערי ירושלים (והיינו לחלונות, אבל השערים גדולים יותר, שהרי נחלקו אם קומת האדם תהיה מאתים אמה או מאה אמה). כששמע תלמיד אחד דבר זה מרבי יוחנן לגלג על זה, לימים הפליגה ספינתו בים וראה את המלאכים מנסרים אבנים טובות ומרגליות לצורך כך, חזר ואמר לרבי יוחנן לך נאה לדרוש, כשם שאמרת כך ראיתי, אמר לו אם לא ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות.

כל המשחיר פניו על דברי תורה בעוה"ז, הקב"ה מבהיק זיויו לעוה"ב.

כל המרעיב עצמו על ד"ת בעוה"ז, הקב"ה משביעו לעוה"ב.

עתיד הקב"ה לתת לכל צדיק מלוא עומסו, ויהיה לו מקום לקבל, דעתיד הקב"ה לתת לכל צדיק ש"י עולמות.

הנותן מלוא עומסו (-חופניו) לפני בעוה"ז, הקב"ה נותן לו מלוא עומסו של הקב"ה בעוה"ב, דבמידה שאדם מודד מוודדים לו, והקב"ה נותן כח לצדיקים לקבל טובתם, כמו שנותן כח ברשעים לקבל פורענותם, דכתיב "ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר", והרי אם אדם מושיט אצבעו באור מיד הוא נכוה, ומידה טובה מרובה ממידת פורענות, דבמידה טובה כתיב "ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול", ובמידת פורענות כתיב "וארובות השמים נפתחו, ודלת גדול מארובה, דארבע ארובות יש בדלת (יומא ע"ג), וממילא אין לתמוה היאך יש באדם כח לקבל שכר כל כך, דכ"ש שלמידה טובה נותן הקב"ה כח באדם לקבלה.

ק: שיטת ר"ע שהקורא בספרים החיצוניים אין לו חלק לעוה"ב, והיינו בספרי צדוקים שכופרים בד'.

ספר בן סירא

בן סירא חי בסוף ימי בית ראשון, וי"א שהיה בנו של ירמיהו הנביא. ספרו הוא בעיקר אוסף של משלים עם לימודים שונים. בפשטות משמע מהגמרא כאן שספר בן סירא אינו בכלל הספרים החיצוניים שהקורא בהם אין לו חלק לעולם הבא, מפני שאין בו דברי כפירה, והאיסור לקרוא בו הוא מפני ביטול תורה, ודעת הרמ"ה שאסור לקרוא בו כלל.

לרב יוסף **אסור לקרוא גם בספר בן סירא** מפני שיש בו דברי הבאי ובא לידי ביטול תורה, משום שכתוב בו שמי שזקנו דק הוא חכם, ומי שזקנו עבה הוא שוטה, ומי שנושף

בכוסו אינו צמא, ומי שמחפש לפתן אינו רעב, ומי שזקנו מחולק אף אחד אינו יכול לו לערמימותו, שמתוך שחושב כל הזמן מחשבות ערמה הוא תולש זקנו, (וי"ג הכרתא, שמי שניכר בזקנו סעסע, כולם לא יכילים להגיע לכוחו), ואלו דברי רוח, ולכן אין קורין בו.

אבל מה שכתוב שלא לקלף דג גילדנא כדי שלא יפסיד את העור, אלא יצלהו, הרי גם בתורה כתוב "לא תשחית את עצה", וכן רמזו בזה שלא לבעול שלא כדרכה דאין הגון לאדם לשנות את דרכו.

וכן מה שכתוב שיש לאדם פחד על בתו תמיד, כל גיל פחד אחר, הרי חכמים ג"כ אמרו אוי לו למי שבניו נקבות.

וכן מה שכתוב שהדאגה הורגת גיבורים, הרי שלמה אמר דאגה בלב איש יסיחנה (מדעתו, וי"א יסיחנה לאחרים).

וכן מה שכתוב למנוע מרבים שאין לו עסק עמהם מלהכנס לביתו, וגם אלו שאתה מתעסק עמם לא יביא את כולם תדיר לתוך ביתו, הרי גם רבי אמר שלא ירבה אדם רעים בתוך ביתו.

מילי מעלייתא שכתובים בבן סירא מותר לדורשם ברבים, כגון אשה טובה היא מתנה טובה, בחיק ירא אלוקים נתתן. אשה רעה הרי היא כצרעת, ותקנתו שיגרשנה. אשה יפה אשרי בעלה שחי כפלים -מרוב הנאה ימיו חשובים כפלים, אבל אם היא אשת איש יש להתרחק ממנה. רבים יהיו דורשי שלומך שתהא מתאהב עם הכל, אבל סודות יש לגלות רק לאחד מאלף, ולא לאשת חיקו. אין להצטער צרת מחר, כי מי יודע מה ילד יום שמא ימות. ימי העני ולילותיו רעים, כרמו בראש ההר מפני שאין לו ממון לקנות כרם בשפילה שדמיו יקרים, ועפרו שמוציא כדי לזבל הולך לכרמים אחרים ע"י הרוח, ומטר הגגות האחרים יורד לגגו.

כתיב במשלי **כל ימי עני רעים, ומאיךך טוב לב משתה תמיד** - י"מ דקאי על בעלי תלמוד שקשה ללמוד מרוב קושיות וסוגיות שיש בו, ומשנה שהיא נוחה ללמוד, וי"א איפכא דבעל תלמוד נהנה מיגיעו שיודע להורות איסור והתר, אבל בעל משנה אינו יודע מה הוא אומר ואינו יכול להורות. וי"מ דקאי על אשה רעה וטובה. וי"מ דקאי על איסטניס וזה שדעתו יפה, וי"מ דקאי על רחמני ואכזרי, וי"מ על מי שדעתו קצרה שדואג כל דאגות חבירו ודואג על כל מה שעתיד לבוא עליו, וי"מ רגזן, ועל מי שדעתו רחבה.

ק"א. אף השבתות וימים טובים של עני רעים למרות שאין עני בישראל שאין לו בהם מעדנים, משום ששינוי וסת לאכול יותר מהרגלו תחילת חולי.

הקורא פסוק של שיר השירים כמין זמר לא בנגינת טעמי המקרא, מביא רעה לעולם שאע"פ שעיקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו. וכן הקורא פסוק בבתי משתאות בלא זמנו לשחק בהם בני המשתה, מביא רעה לעולם, אבל הקוראו בזמנו כגון בי"ט נוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענייניו של יום מביא טובה לעולם.

בשעה שאוכלים ושותים אם בעלי מקרא הם יעסקו בתורה נביאים וכתובים, ואם בעלי משנה הם וכו'.

הלוחש על המכה-

הלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' אין לו חלק לעוה"ב, ואירי ברוקק בה כדרך המלחשים לרקק קודם הלחש, לפי שאין מזכירים שם שמים על הרקיקה, (אמנם מותר ללחוש לפני הרקיקה, או להזכיר אחרי הרקיקה שם בלשון לע"ז). לרב אסור ללחוש אף הפסוק נגע צרעת שאין בו שם שמים, אין לו חלק לעוה"ב, ולרבי חנינא אף הפסוק ויקרא אל משה אסור ללחוש, אע"פ שאין בו חולי או נגע, ואין כוונתו להתרפא אלא בזכות התורה.

מותר ללחוש לחישה על נחשים ועקרבים בשבת כדי שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה.

אסור לשאול בשדים בשבת כדי למצוא מה שנאבד, משום "ממצוא חפצך", ולרבי יוסי גם בחול אסור משום סכנה, שהרי רב יצחק בר יוסף רצה השד להזיקו ונעשה לו נס ונבלע בעץ ארז (ונעשה נס ונבקע העץ), ואין הלכה כרבי יוסי.

שאלה ע"י שמן או ביצים מותרת, אלא שמכזבים. ולוחשים על שמן שבכלי אבל לא על שמן שביד, ולהכי מותר לסוך משמן שביד אבל לא משמן שבכלי שמא יזיקו השד.

מותר לסוך ולמשמש בבני המעיים בשבת ע"י שינוי, ואין בכך משום רפואה, דסיכה הוקשה לשתיה. י"א שיסוך ואח"כ ימשמש דבחול דרך למשמש ואח"כ לסוך, וי"א שיסוך וימשמש יחד.

מותר להעביר כלי ע"ג העין דדרך לתת כלי מתכת על העין כדי לקררה, אי נמי כמו שעושים לאדם שחש בעינו שמקיפים עינו בטבעת. ואמר רשב"ג דהיינו דווקא בכלי שמותר לטלטלו.

אם ישמעו ישראל בקול ד' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", ואם לא ישמעו יחלו, ומ"מ "אני ד' רופאיך".

כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו, והיו בוכים, ואמרו טוב אתה לישראל וכו', אבל ר"ע שמח, מפני שלפני שנתייסר חשש שר"א קיבל עולמו בחייו, דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. וכן אמר ר"ע **שחביבים יסורים** מפני שמכפרים, כדמצינו במנשה שודאי לימדו אביו חזקיהו תורה ולא הועיל לו, ואילו היסורים החזירוהו למוטב.

ק"א: **שלשה באו בעלילה** בטענה שאין עליה תשובה ולא בתפילה, קין שאמר "גדול עווני מנשוא", וכי גדול עווני מחטא של שישים רבוא שתמחול להם, ועלתה לו. עשיו שאמר "הברכה אחת לך אבי". מנשה שניסה את כל הע"ז ולבסוף אלוקי אבותיו ואמר שאם הקב"ה לא ישיעו, לא הועיל לו יותר משאר אלהות.

ההוגה את השם באותיותיו בגבולין או בלשון עגה -לשון לעז אפילו במקדש (ל"א דווקא בגבולין ובלשון לעז. או שעגה זה מלשון עוגה, והיינו מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברים דברי חול), לאבא שאול אין לו חלק לעוה"ב.

ירבעם

איתא במתני' (3). שלשה מלכים אין להם חלק לעולם הבא, ירבעם אחאב ומנשה, רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא. ולהלן (ק"א: - ק"ד). יבאורו חטאיהם של מלכים אלו, וכן חטאיהם של מלכים נוספים.

אחיה השילוני אמר לירבעם (שכל הת"ח דומים לפניו כעשבי השדה), כי ד' קרע את המלוכה מיד שלמה, והוא ימלוך על עשרה שבטים אחרי מות שלמה, וכי אם ילך בדרך ד' מלכותו תתקיים לבניו אחריו. אחרי מות שלמה מלך בנו רחבעם, ועשרת השבטים מרדו ברחבעם והמליכו עליהם את ירבעם, ירבעם לא רצה שישראל יעלו לרגל לירושלים, ועשה עגלי זהב בדן ובבית אל, והעמיד כהנים לא משבט לוי, ועשה חג בט"ו חשוון, והחטיא בזה את ישראל, וסירב לחזור בתשובה.

נקרא ירבעם לפי שריבע עם והשפילים, וי"מ לפי שעשה מריבה בעם, וי"מ לפי שעשה מריבה בין ישראל לקב"ה. **ואביו נקרא נבט**- שניבט וראה שיוצאת אש מאמתו וחשב שהוא ימלוך ולכן נעשה יועץ לאבשלום כדי שתעבור המלוכה מדוד לאבשלום ויתגלגל הדבר שתעבור אליו, ובאמת רק בנו מלך, (וכן אחיתופל ראה שזרחה צרעת על אמתו וחשב שהוא ימלוך, ובאמת שלמה שיצא מבת שבע בתו מלך. וכן איצטגניני פרעה טעו שראו שמושיע ישראל ילקה במים, וגזרו שיזרקו את הבנים ליאור, ובאמת לקה על עסקי מי מריבה שבעוון שאמר שמעו נא המורים לא נכנס לארץ ישראל). ונבט הוא שבע בן בכרי, והוא מיכה שנתמכרך בבנין במצרים במקום לבנה, ואמר משה לקב"ה אתה הרעות, אמר לו הקב"ה קוצים הם מכלים ואם תרצה תנסה ותוציא אחד מהם, הלך והוציא את מיכה.

ירבעם אין לו חלק לעוה"ב.

ירבעם זכה למלכות מפני שהוכיח את שלמה ואמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ויכנסו בריוח, ואתה גדרת אותם כדי לתת ממוין לבת פרעה (ע"י גבית המס. ל"א שעשה שכולם יעברו באחד מהשערים ששם עשה מגדל לבת פרעה כדי שכולם יכבדו ויעבדו אותה. ל"א שהיה רגיל לנעול דלתות העזרה והמפתחות היו בידו והיה קם בשלש

שעות כדרך מלך ישראל המתניו עד שיקום), ונענש לפי שהוכיחו ברבים לביישו.

גסות הרוח טרדתו מן העולם, שאמר שכיון שרק למלכי בית דוד מותר לשבת בעזרה, אם יראו ישראל שרחבעם יושב והוא עומד, יחשבו שהוא עבד, ואם ישב ירהגוהו כמורד במלכות, והושיב רשע אצל כל צדיק וחתמו שיעשו כל מה שהמלך יאמר, ואף אחיה השילוני חתם מפני שחשב שהוא בא לנסותם, ועשה ירבעם ב' עגלי זהב, ואמר אלה אלוהיך ישראל, ונתן אחד בידן ואחד בנפתלי. אמר הקב"ה הם החמירו יותר משלי, שאני אמרתי כל מי שאינו עולה לרגל עובר בעשה, והם אמרו שכל העולה לרגל ידקר בחרב.

ק"ב, על **יהוא** נאמר "אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי", ומ"מ "לא סר מעל חטאות ירבעם אשר החטיא את ישראל" מפני שאמר "אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה" וברית כרותה לשפתים. ולרבה טעה מפני שראה את חותמו של אחיה השילוני.

יש עת מזומנת לפורענות כמו "בעת ההיא יצא ירבעם" ושם נחלקה מלכות ישראל, "בעת פקודתם יאבדו", ויהי בעת ההיא וירד יהודה" שבאותו זמן נתחייבה תמר שריפה ומתו שני בניה. ו"ביום פקדי ופקדתי" -ט' באב היינו שהוא יום מזומן לפורענות שבו חזרו המרגלים ובו נחרב הבית הראשון והבית השני. (ו'בעת רצון עניתך" היינו עת מזומנת לטובה. ושכם הוא מקום מזומן לפורענות, ששם עינו את דינה, ומכרו את יוסף (ודותן זה כפר הסמוך לשכם ונקרא על שם שכם, אי נמי כמדרשו ששם דנו את יוסף להריגה, ונחלקה מלכות בית דוד).

ירבעם הוציא עצמו מפתקה של ירושלים שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה.

תורתו של ירבעם לא היה בה כל דופי, וכל הת"ח דומים לפניו (ולפני אחיה השילוני) כעשבי השדה, וי"א שכל טעמי תורה מגולים להם כשדה.

כל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה כאילו גזול לקב"ה ולכנסת ישראל, והוא חבר לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים.

עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד (ואמר משה לקב"ה שבגלל שהרבה להם זהב עשו להם אלוהי זהב, דאין ארי נוהם אלא מתוך קופה של תבן), ומירבעם היו יונקים משניים ושלשה עגלים.

אין פורענות שאין בה מעט מחטא העגל, שנא' "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם", ובחורבן ביהמ"ק התקיים פסוק זה.

הקב"ה תפש את ירבעם בבגדו, **ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל יחדיו בגן עדן**, אמר לו מי בראש, בן ישי בראש, אי הכי לא בעינא.

רבי אבהו דרש על ג' המלכים שאין להם חלק לעוה"ב ונחלש והפסיק לדרוש, וכשהתחזק חזר לדרוש, ואמר שכמו שהם לא חזרו מדרכם הרעה, כך הוא לא מפסיק לדרוש.

ק"ב: רב אשי כשדרש עליהם אמר נפתח בחברין שהיו ת"ח כמותינו ואין להם חלק לעולם הבא. בא אליו מנשה בחלום ושאלו מהיכן לבצוע את פרוסת המוציא ולא ידע, אמר לו מנשה שחוחתים מהיכן דקרים בישוליה מהיכן שהפת מתחילה להאפות (וי"מ קרים מלשון ששם נקרמים פניה של הפת), והיינו מהחלק התצוני של הפת ולא מהחלק הפנימי שהוא רך, וי"מ ממקום שהלחם אפוי יפה, ואמר לו שאם הוא היה בניסיון היה מגביה שולי גלימתו כדי להקל עליו לרוץ ורץ לעבוד ע"ז מפני יצר של ע"ז שהיה שולט, ולמחר כשדרש אמר נפתח ברבוותא.

אחאב

אחאב היה המלך השביעי ממלכי ישראל, והוא מלך בימי מלכות אסא ויהושפט מלכי יהודה. אחאב עשה הרע בעיני ד' יותר מכל המלכים לפניו, והיה אדוק מאד בעבודה זרה. ולהלן יבוארו מעשי אחאב, ועוד ממעשי מלכי ישראל, ויבואר למי אין חלק לעולם הבא.

אחאב אין לו חלק לעולם הבא.

אחאב- אח רע לשמים, ואב לעבודת כוכבים שהיה אוהבה ביותר.

קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, והפסוק תלה בירבעם מפני שהיה תחילה לקלקלה במלכים.

לא היה תלם בארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודת כוכבים והשתחווה לו.

עמרי אבי אחאב זכה למלכות מפני שהוסיף כרך לארץ ישראל.

אחאב זכה למלכות כ"ב שנה, מפני שכידב את התורה שניתנה בכ"ב אותיות, והיינו שלא הסכים לשלוח לבן הדד את "מחמד עיננו" והיינו ס"ת, דהא דכתיב "ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם לא תאבה לו", ואם זה היה ע"ז הרי לא כל העם עבדו ע"ז, שהרי היו שבעת אלפים שלא כרעו לבעל ולא נשקו לו.

לרב נחמן אחאב היה שקול, ולרב יוסף היה רשע, אלא שכיפרו לו מחצה מתוך שהיה ותרן בכמונו והנהה ת"ח מנכסיו.

רוחו של נבות היזרעאלי רצתה להביא למיתתו של אחאב, והזיק בזה לעצמו, שאמר לו הקב"ה צא ממחיצתי, שכן כתיב "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני", שהנפרע מחבירו מחמת קנאתו הוא מחריב את הבית שלו עצמו.

אחאב כתב על דלתות שומרון, אחאב כפר באלוקי ישראל, לפיכך אין לו חלק באלוקי ישראל.

אחזיהו היה מוחק אזכרות וכותב שמות ע"ז תחתיהם.

מנשה-

נקרא מנשה מפני שנשה י'ה, וי"מ שהנשי (-השכיח) את ישראל מאביהם שבשמים.

ק"ג, **אם מנשה עשה תשובה**- לת"ק אין למנשה חלק לעוה"ב. ולרבי יהודה יש לו חלק לעוה"ב, מפני שעשה תשובה, שכ"ב שנים חטא, ול"ג עשה תשובה, והקב"ה עשה כמין מחתרת ברקיע לקבלו בתשובה מפני מידת הדין, וכל האומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב, מרפה ידיהם של בעלי תשובה.

ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בגלל יהויקים, ונתקררה דעתו בגלל אנשי דורו שהיו צדיקים, דעדיין לא גלו החרש והמסגר, וכן ביקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו בגלל דורו של צדקיה שהיו רשעים, שכבר גלו הצדיקים, נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו, והא דכתיב על צדקיה ויעש הרע בעיני ד', היינו מפני שהיה בידו למחות ולא מוחא.

אחז עבד ע"ז כשנתנו ד' ביד מלכי דמשק, ואמצייה השתחוה לע"ז כשעזרו הקב"ה, והיינו דאמרי אינשי שאוי לו לאדם שאינו מבדיל בין טוב לרע בין כשמראים לו פנים שוחקות ובין כשגורמים לו לבכות.

במקום שהסנהדרין היו מחתכים הלכות, שם ישבו שרי מלך בבל, והיינו דאמרי אינשי שהרועה תולה את כדו באותו מקום שבעה"ב תולה כלי זיינו.

על שדה איש עצל עברתי (זה אחז שחתם את התורה וביטל את העבודה, וכדלקמן), ועל כרם אדם חסר לב (זה מנשה שקידר אזכרות והרס את המזבח) והנה עלה כלו קמשונים (זה אמון שהעלה שממית ע"ג המזבח, וכדלקמן), כסו פניו חרלים (זה יהויקים שכסה פניו מאורו של הקב"ה ואמר כלום צריכים אנו

אלא לאורו יטול אורו), גדר אבניו נהרסה (זה צדקיהו שהיה צדיק ונחרב בית המקדש בימיו).

ד' כתות אין מקבלות פני שכינה, כת ליצים, כת שקרנים, כת חנפים, וכת מספרי לשון הרע.

לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך וגו'- י"מ שלא ישלוט בך יצר הרע, ולא תמצא את אשתך ספק נדה כשתבוא מהדרך שזה קשה יותר מודאי נדה, שהוא מיצר ויצרו תוקפו ואומר טהורה היא ועל חיים אני מונע. וי"מ שלא יבהלוך חלומות והרהורים רעים, ולא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. וזו ברכת זוד אביו לשלמה בנו, שכן דרך האב לברך בדברים האלו בספק נדה, וביצר הרע, ובהרהורים רעים, ובגנים ותלמידים שלא יקדיחו תבשילם ברבים, אבל אשה מתוך רכות ליבה מתפללת על בנה שינצל מאבן נגף ומרוחין ושידן, ועוד דמפשטות הפסוק משמע שזה שני עניינים שונים. ו"כי מלאכיו יצוה לך" וגו' זה ברכת אמו, ו"כי בי חשק וכי" זה ברכת שמיים.

ק"ג: כיון שנעשה אדם רש מלמטה שיש לו שונאים ואין רוח הבריות נוחה הימנו, בידוע שנעשה רש ששונאים אותו מלמעלה, ולכן ע' של רשעים נכתבה תלויה כאילו כתיב רשים. שני מיני רשות, ומ"מ נכתבה משום כבודו של דוד, דכלל זה אינו נוהג בצדיקים, ודוד היו לו הרבה שונאים, וי"א מפני כבודו של נחמיה בן חכליה שהרבה נכרים שנאוהו מפני שבנה את בית המקדש, ל"א היו לו הרבה קנאים מישראל.

מלכי ישראל שעשו הרע בעיני ד'-

אחאב היה שונה נ"ה פנים בתורת כהנים כנגד שנות מלכותו שכל שנה היה דורשו מפלפלו באופן חדש, ואחאב פ"ה פנים, וירבעם ק"ג.

לר"מ אף לאבשלום אין חלק לעוה"ב, וי"א בשמו שאחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהם "ויעש הרע בעיני ד" " לא חיים ולא נדונים.

וגם דם נקי שפך מנשה- י"מ שהרג את ישעיה, שנשמה של צדיק שקולה כנגד כל העולם. וי"א שעשה צלם משאוי אלף בני אדם, וכל יום ויום היה הורג את כולם שהיו נבקעים מכובד המשאוי.

בתחילה עשה פסל עם פרצוף אחד ולבסוף עשה אותה דמות עם ד' פרצופים, כדי שתראה שכינה מכל צד שתכנס להיכל ותכעוס, ואחז העמידו בעליה, ומנשה העמידו בהיכל, ואמון הכניסו לקודש הקדשים.

אחז ביטל את העבודה וחתם את התורה, מנשה מחק אזכרות והרס את המזבח ובא על אחותו, אמון שרף את התורה והעלה שממית (קורי עכביש, שנעשו בגלל שביטל את העבודה מכל וכל) ע"ג המזבח, ובא על אמו (ואמר שאין לו הנאה ועושה כך כדי להכעיס את בוראו, שאיננו צריכים לאורו כיון שהיה להם זהב פרווים, וכסף זהב אינו שלו לפי שכבר נתנו לנו), אחז התיר את הערוה.

יהויקים חקק שם עבודת כוכבים על אמתו מתוך שהיה אדוק בה, וי"א שחקק שם שמים משום בזיון, והגמרא שואלת למה לא מנאוהו עם המלכים שאין להם חלק לעולם הבא.

לא מנו את מיכה יחד עם אלו שאין להם חלק לעוה"ב, מפני שפיתו מצויה לעוברי דרכים שהיו כל העולם מתארחים אצלו.

עשן המערכה היה מתערב עם עשן פסל מיכה, שכשכתב משה את השם והשליכו לנילוס כדי להעלות ארונו של יוסף, בא מיכה ונטלו בחבאב, ועם זה הוא עשה את הפסל. ל"א מיכה עשה פסל והביאו עימו כשעברו את הים. ולא נתן הקב"ה למלאכים לדוחפו, ואנשי פילגש בגבעה נענשו על שמיחו על כבודם ולא על כבוד ד'.

ק"ד. גדולה לגימה האכלת אורחים-

שמרחקת קרובים- עמון ומואב הורחקו מלבוא בקהל משום שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים. והם קרובים, שבאו מלוט אחי אברהם. ל"א אינם נחשבים קרובים ממש, שהרי

מדין הם מבני אברהם וקטורה והם יותר קרובים מעמון ומואב, אלא הכונה שעמון ומואב היו שכנים קרובים לארץ ישראל.

מקרבת רחוקים- יתרו זכה שבני בניו ישבו בלשכת הגזית בזכות "קראן לו ויאכל לחם".

גורמת לקב"ה להעלמת עין מהרשעים שלא להביט ברשעם ולהענישם, כאילו אינו רואה במעשיהם, כמ"כ שהיתה פתו מצויה לעוברי דרכים.

גורמת להשרות שכניה על נביאי הבעל, כדמצינו בחבירו של עידו הנביא שעידו נתנבא על מזבח בית אל שיחיה מפני שירבעם העמיד בו צלמים, והקב"ה אמר לעידו לא לשוב לבית אל, ונביא שקר הטעהו והשיבו לבית אל והאכילו, ובזכות שהאכילו שרתה עליו שכניה.

ושגגתה עולה זדון, שאם היה הונתן מלוה לדוד ב' ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים שדוד הוצרך לשאול מהם לחם, ולא נטרד דואג האדומי שהלשין עליהם, ולא נהרג שאול וג' בניו על אותו עון, ואף יהונתן שהיה שוגג נענש.

מלכים שאין להם חלק לעוה"ב-

לא מנו את אחז בין המלכים שאין להם חלק לעוה"ב, ו"א מפני שמוטל בין יותם אביו לחזקיהו בנו שהיו צדיקים, וי"א מפני שהיה לו בושת פנים מישעיהו (י"א שכבש פניו, וי"א שהניח סל של כובסים על ראשו והניחו הפוך כדי שלא יכירו ישעיה, שהיה מתבייש ממנו), וי"א משום כבודו של חזקיהו.

לא מנו את אמון מפני כבודו של יאשיהו בנו, אבל את מנשה מנו מפני שכן מזכה את אביו אבל אבא לא מזכה את בנו, (אברהם לא מציל את ישמעאל, ויצחק לא מציל את עשיו).

לא מנו את יהויקים מפני שכתוב על גולגלתו זאת ועוד אחרת, שלא ניתנה גולגלתו לקבורה, וזקיננו של רבי פרידא לא הצליח לקבורה והבין שהיא של יהויקים, וכרכה בשיראי ונתנה בביתו, ואשתו חשבה שהיא של אשתו הראשונה ושרפה אותה ונתכפר ע"ז.

חזקיה אמר "הטוב בעיניך עשיתי", ובגלל זה אמר "מה אות" ששאל אות מהקב"ה, שעבירה גוררת עבירה, וגרם שנכרים ששלח מורדך בלאזן ספרים על ידם יאכלו על שלחנו ושמש עליהם (והראם את בית נכתה, י"מ שאשתו השקתה אותם, וי"א בית גנזיו, וי"א כלי זין השוברים כלי זין), וזה גרם גלות לבניו.

איכה

לאחר שביארה הגמרא את החטאים שגרמו לחורבן בית ראשון, מנבאת הגמרא כמה פסוקים במגילת איכה המזכירים על החורבן.

ישראל לקו באיכה מפני שעברו על ל"ו כריתות שבתורה. ולקו בא' ב' מפני שעברו על התורה שניתנה בא' ב'.

ישבה בדד - במקום "וישכון ישראל בטח בדד" וגו', יהיה בדד מושבם.

העיר רבת עם - ע"י שהיו משיאים קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיה להם בנים הרבה, ולא איירי בקטנים ממש.

היתה כאלמנה, אבל לא ממש, אלא כאשר שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור.

ק"ד: רבתי בגוים שרתי במדינות - שבכל מקום היו נעשים שרים לאדוניהם, וכמעשה שהיה ששניים נשבו וידעו ע"י סימנים שלפניהם גמל סומא בעין אחת מפני שהוא אוכל רק מצד אחד, ושיש בנאד אחד שעליו שמן ובשני יין, מפני שהשמן אינו שוקע באדמה והיין שוקע, ושמנהיגים אותו נכרי וישראל מפני שהנכרי נפנה בדרך והישראל בצדדים משום צניעות, וכשמצא שהם צדקו בדבריהם נשקם על ראשם והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה, ורקד לפניהם ואמר ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם, ושחררם.

בכה תבכה - על מקדש ראשון ושני. **בלילה** - על שבכו בלילה בחטא המרגלים בחינם, וי"א משום שהבוכה בלילה קולו נשמע מפני שביום גלגל של חמה מנסר ברקיע, ובכל זאת קולה לא נשמע, וי"א שבלילה כוכבים ומזלות בוכים כנגדו מפני שנכמרו רחמיהם עליו, וי"א שבלילה מתוך שנשמע קולו מרחמים עליו וכל השומעו בוכה כנגדו.

ודמעתה על לחיה - כאשר שבוכה על בעל נעוריה.

היו צריה לראש - שכל המיצר לישראל נעשה ראש, ורבי יוחנן אמר שכל המציק לישראל אינו עיף.

לא אליכם כל עוברי דרך - מכאן לקובלנה מן התורה שהמספר על צרותיו צריך לומר לא תבוא לך כמו שבאה אלי, כדי שהדברים לא יזיקו לשומעו והמקפיד על כך אין בו משום ניווש. ל"א שכשיש לאדם צרה יודיענה לרבים. ל"א כאדם האומר לחבירו לא כנגדך אני אומר.

יגדל עוון בת ימי מחטאת סדום, וכי משוא פנים יש בדבר ולמה לא נענשו להפך כמו בסדום, (וי"מ שלא נענשו ע"י הקב"ה בעצמו כמו סדום אלא ע"י שליח), מידה יתירה היתה בירושלים מעלה מיוחדת, דכתיב "ידי נשים רחמניות בישלו ילדיהן", שכשהיתה אשה מבשלת את בנה היתה מזמינה את חברתה לאכול עימה, ואילו בסדום כתיב "יד עני ואביון לא אחזיקה". ל"א מידה יתירה היינו פורענות יתירה, והיינו העניות, שזה לא היה בסדום.

סילה כל אבירי - סילה מלשון מסילה שנפסלו כל האבירים.

הקדים פ' לע' ברוב הא' ב' שבאיכה, מפני שאמרו המרגלים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.

אוכלי עמי אכלו לחם - שכל האוכל מלחמם של ישראל טועם טעם לחם שאומות העולם גדלו מישראל ונהנו מזה. ד' לא קראו - י"א שהכונה לדיינים שישראל היו לחם למאכל האויבים בגלל הדיינים שמטים משפט, וי"א שהכונה למלמדי תינוקות שעושים מלאכתם רמיה.

שלמה - אנשי נכסת הגדולה מנו למי אין חלק לעוה"ב, ורצו למנות עוד אחד שלמה, ולא השגיחו בדמות דיוקנו של אביו שנשטחה בפניהם שלא ימנאוהו, ולא באש שליחכה בספסליהם, ולא בבת קול שאמרה שהוא הקדים בניית בית ד' לביתו ובנאו בשבע שנים ואת ביתו ביי"ג שנים, יצאה בת קול ואמרה "המעמך ישלמנה כי מאסת בי אתה תבחר ולא אני" וכי אתם משלמים עונש לאדם ובוחרים למי אין חלק לעוה"ב, הלא בי תלוי הדבר.

י"א שגם אחאב מנשה ירבעם אחיתופל גיחזי ודואג באים לעוה"ב, ודרשו זאת מהפסוק "לי גלעד ולי מנשה" וגו' -עלי לסבול עוונם כדי שהם יזכו.

ק"ה. מדוע שובבה העם הזה ירושלים **משובה ניצחת** - היינו תשובה ניצחת, לרב היינו שכשטען הנביא שאבותיהם שחטאו מתו, אמרו לו שגם הנביאים שלא חטאו מתו, וחזרו והודו לדברי הנביא. ולשמואל היינו שטענו שאין לקב"ה עליהם כלום כמו אשה גרושה או עבד מכור, ואמר הקב"ה שיאמר להם שאין להם גט, ואינם מכורים אלא בעוונותיהם שולחו ונמכרו, וכיון שגם נבוכדנצאר הוא עבד של הקב"ה ממילא הם של הקב"ה. ולרבה בר בר חנה טענו שאינם יכולים לחזור בתשובה בגלל היצר הרע, וענה להם יסרו יצרכם, אמרו לו ד' יורנו.

רב נחמן אמר הלואי והקב"ה יכעס עלינו וימלוך עלינו בעל כרחינו.

בלעם

לאחר שביארה הגמרא את דברי המשנה (ז). על ג' המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, עוברת הגמרא לבאר את דברי המשנה על ארבעת ההדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא, שהם בלעם ודואג אחיתופל וגיחזי, ומנבאת בתחילה את מעשיו של בלעם, ומה היה כשבא לקלל את ישראל, ואת העצה שנתן להכשיל את ישראל בזימה.

נקרא בלעם משום בלא עם שאין לו חלק עם עם, וי"מ שבלה עם -שע"י העצה שנתן לבלק נפלו כ"ד אלפים מישראל. בן בעור שבא על בעיר (-אתונו), ובעור הוא כושן רשעתיים שהשתעבד בישראל לאחר מות יהושע, והוא לבן הארמי, ונמצא שעשה ב' רשעיות לישראל. בעור היה בנו של בלעם בנביאות.

בלעם אין לו חלק לעוה"ב, ומשמעו שלשאר הגויים יהיה, וכשיטת רבי יהושע שרק הרשעים שביניהם אין להם חלק לעוה"ב, אבל לרבי אליעזר לכולם אין חלק לעוה"ב.

בלעם נתן סימן לעצמו אם יש לו חלק לעולם הבא, אם "תמות נפשי מות ישרים" -מיתה רגילה, אז "תהי אחריתי כהוהו", ואם לאו אלא יהרג "הנני הולך לעמ"י לגיהנום.

מואב ומדין לא היה להם שלום מעולם, והשלימו כדי לנצח את ישראל.

כשבלעם אמר שישאל את ד' אם ללכת, הלכו זקני מדין, דכלום יש אב ששונא את בנו, ובסוף אמר לו הקב"ה ללכת, דחוצפה מועילה אפי' כלפי שמיא. חוצפה היא מלכות בלי כתר -שררה גדולה שאינה חסירה אלא כתר מלכות.

בלעם היה חיגר ברגל אחת, (ושמשון בשתי רגליו), וסומא באחת מעיניו, וקוסם באמתו, וי"א שבא על אתונו.

ק"ה: ויודע דעת עליון - השתא דעת בהמתו לא ידע מה לענות לה (כשאמרה לשרי מואב שהוא רוכב עליה תמיד ועושה בה מעשה אישות), דעת עליון ידע, אלא שהיה יודע לכוון את השעה שהקב"ה כועס, והקב"ה עשה צדקה עם ישראל שלא כעס כל אותו הזמן, דאל"כ לא היה נשאר שריד ופליט. (הקב"ה זועם רגע בכל יום, בשלש שעות הראשונות שאז זה זמן קימה, מפני שהמלכים מניחים כתריהם על ראשיהם ומשתחוויים לחמה, ויש לכך סימן שכרובות התרנגול נהית לבנה, ורבי יהושע בן לוי רצה לקלל באותה שעה מין שהיה מצערו הרבה, ולא הצליח לכוון אותה שעה, ואמר שרואים מזה שאין ראוי לקלל בשעה זו אפי' מין).

אברהם השכים בבוקר לעקידה מפני שאהבה מקלקלת את השורה, ובלעם חבש את אתונו מפני ששנאה מקלקלת את השורה.

לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפי' שלא לשמה, **שמתוך דשלא לשמה בא לשמה**, שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק (ז'-ז) פרים וז' אילים ג' עמיים), יצאה ממנו רות שהיתה בתו של עגלון בן בנו של בלק.

מה שאמרו לדוד שכסא שלמה יגדל מכסאו, י"מ דהיינו מעין כסאו ולא גדול ממש, וכמו שמה שכתוב על יעל "מנשים באוהל תבורך", שאין הכונה יותר מד' האמהות, אלא מעין. ולרבי יוסי בר חוני הכונה כפשוטו, דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, בנו כדמצינו בשלמה, ותלמידו כדכתיב שביקר אליהו את אלישע "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי", או מדכתיב "ויסמוך את ידיו ויצוהו" שסמך שתי ידיו אף שהקב"ה אמר "וסמכת את ירך עליו".

וישם ד' דבר בפי בלעם- י"א שמסרו הקב"ה למלאך, וי"א שנתן בפיו חכה, שלא יוכל לקלל.

מברכותיו של בלעם אתה למד מה היה בליבו לקלל ולא נתן לו הקב"ה, שרצה שלא יהיו בתי כנסיות ומדרשות, ושלא תשרה שכניה, ושלא תהיה מלכותם נמשכת, ושלא יהיה להם זיתים וכרמים, ושלא יהיה ריחם נודף ממצוות, ושלא יהיו להם מלכים בעלי קומה, ושלא יהיה להם מלך בן מלך, ושלא ישלטו באומות, ושלא תהיה מלכותם עזה ואיזומה. וכולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות שלא יפסקו מישראל לעולם.

הקללה שקילל אחיה השילוני את ישראל ("והכה ד' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים"), טובה יותר מהקללה של בלעם ("כארזים". שהקנה עומד במקום מים, וגזעו מחליף לאחר שנקצץ, ושרשיו מרובים, ואין כל הרוחות

שבעולם מיזיות אותו ממקומו, והוא הולך ובא עמהם, וכשנסתיימו הרוחות חוזר למקומו, והקנה זכה שנוטלים ממנו קולמוס לכתוב ספר תורה ונביאים וכתובים, ומשא"כ (ארז).

ק"י: בלעם איוב ויתרו היו באותה עצה –"כל הבן הילוד היאורה תשלימהו", בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורים, יתרו שברח זכו בני בניו לשבת בלשכת הגזית.

אוי לה לאומה שתימצא מעלה על דעתה לעכב בשעה שהקב"ה פודה את ישראל.

עד אשור יהרגו ישראל את כולם, ומאשור ואילך ישתעבדו בהם.

בלעם נתן עצה להכשיל את ישראל בזימה, ע"י שיתנו זקנה מבחוץ, וילדה זונה מבפנים וכו', דכתיב "הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם", והכשילום גם בע"ז.

בשיטים- לר"א כך שמה, ולרבי יהושע ע"ש שנתעסקו בדברי שטות. (וכן רפידים לר"א כך שמה, ולרבי יהודה שריפו עצמם מדברי תורה לכן בא עליהם עמלק).

ותקראן לעם- י"מ שהיו ערומות, וי"א שגרמו לכולם קרי.

כל וישב שבמקרא הוא לשון צער.

בלעם הלך למדין ליטול שכר מבלק ומזקני מדין על כ"ד אלף מישראל שגרם למיתתם בעצתו, ואז הוא נפל בחרב, וקיימו בו ד' מיתות ביי"ד, שתלאוהו (-חנק) והציתו אש תחתיו וחתכו ראשו (-הרג) ונפל (-סקילה) לתוך האש (-שריפה).

בלעם היה נביא, וכשרצה לקלל ניטלה ממנו נבואה ונעשה קוסם.

ק"י: לרבי חנינא בלעם היה בן שלושים ושלש, ולית ליה דר' סימאי דאמר לעיל שהוא היה בעצת פרעה להשליך ליאר את הבן הילוד, דלר' סימאי חי הרבה יותר.

אין להרבות בגנותם של אותם שאין להם חלק לעוה"ב, חוץ מבלעם.

דואג ואחיתופל

לאחר שדנה הגמרא בענין בלעם, עוברת הגמרא לדון בעניניו של דואג ואחיתופל, שהם מוההדיוטות דאיתא במתני' שאין להם חלק לעולם הבא.

כאשר דוד ברח משאול הוא עבר דרך נוב עיר הכהנים וביקש אוכל, אחימלך הכהן הגדול (שלא ידע ששאול רוצה להרוג את דוד) סייע לדוד לשאול באורים ותומים, ונתן לו אוכל ואת חרבו של גלית, ודוד הלך לדרכו. דואג האדומי מעבדי שאול ראה זאת ואמר לשאול שהכהנים מרדו בו (ולא קיבל את דבריהם שלא ידעו שהוא בורח. וכן דואג לא קיבל את הכרעת הסנהדראות שכל אדם שהציבור צריך לו רשאי לשאול באורים ותומים. ילקוט שמעוני, שמואל), ובעקבות כך ציווה שאול להרוג את כל הכהנים יושבי נוב. חטאו של דואג היה גם בלשון הרע שטיפר לשאול, וגם חטא בהריגת הכהנים למרות שידע שהם לא אשמים, ואין לו חלק לעולם הבא.

דואג אין לו חלק לעוה"ב.

בתחילה נקרא דואג שדאג הקב"ה שמה יצא לתרבות רעה, וכשיצא נקרא דוייג, וי שיצא זה.

תורתו של דואג-

הקב"ה אמר לדואג וכי לא גבור בתורה אתה, מה תתהלל ברעה, לא חסד א-ל נטוי עליך כל היום. עוד אמר לו מה לך לספר חוקי, מה יש לך לדרוש בפרשת מרצחים ומספרי לשון הרע.

תורתו של דואג אינה אלא משפה ולחוץ.

בתחילה פחדו שמה ילמדו ממעשיו, ולבסוף שמחו שמת בחצי ימיו ושב גמולו בראשו.

דוד אמר לקב"ה שלא יהיה לדואג חלק לעוה"ב, ולא יאמרו ד"ת משמו, ולא יהיו לו בנים ת"ח.

דואג היה סופר כל אותיות שבתורה שהיה בקי בחסרות ויתרות, והיה שוקל כל קל וחומר שבתורה, ודואג

ואחיתופל הסתפקו ד' מאות ספיקות במגדל הפורח באויר (י"מ למה ראש הל' כפוף, וי"מ בדין טומאת שידה תיבה ומגדל הפורחים באויר ונכנסו לארץ העמים, וי"מ לעשות כישוף ולהעמיד מגדל באויר, וי"מ בדין טומאת כלים הנמצאים בתוך מגדל העומד באויר ויש טומאה בתוכו), ולא פשטו אפילו ספק אחד, אמנם רבא אמר שאין בזה רבותא, דרחמנא ליבא בעי, וכדמצינו שאע"פ שבדורו היו בקיאים יותר מדורו של רב יהודה, (שכשהגיעו בדורו של רב יהודה בעוקצין לאשה הכובשת ירק בקדירה (בחומץ או בציר, שאם נגעה טומאה בשורשים העלים טהורים, שמאחר שכבשם אין מניחים את העוקץ אלא למראה, ולכן הוא לא יד לעלים. ולא מצינו זה בעוקצין), וי"א לדין זיתים שכבשם בטרפיהם (בעלים שלהם) שהם טהורים שהעלים לא נעשים יד להכניס לזיתים טומאה, אמר רב יהודה שהוא רואה כאן הויות אביי ורבא ולא הבין למה הם טהורים, ואצל רבא היו י"ג מתיבתות שלמדו עוקצין וידעו אותה יפה), מ"מ תפילתו של רב יהודה היתה מתקבלת יותר.

לא מת דואג עד ששכח תלמודו, וי"א עד שנצטרע.

ג' מלאכי חבלה נזדמנו לדואג, אחד ששיכח תלמודו, ואחד ששרף נשמתו, ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות ומדרשות.

דואג ואחיתופל-

י"א שדואג ואחיתופל לא הוו סברי שמעתתא לפרש ההלכה כתקנה בטעמה, וי"א דהוו סברי שמעתתא, אלא דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, דכתיב "סוד ד' ליראי", ולכן לא זכו שתיקבע הלכה כמותם.

לרבי יוחנן דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה (דואג חי בזמן שאול ואחיתופל בזמן דוד), ולא חצו ימיהם (דואג ל"ג ואחיתופל ל"ד). בתחילה קרא דוד לאחיתופל רבו, ולבסוף חבירו, ולבסוף תלמידו.

דוד ובת שבע

לאחר מעשה דוד ובת שבע אמר לו נתן הנביא בשם ד' "הנני מקים עליך רעה מביאתך", והכונה בזה למרידת אבשלום, ואחיתופל (שהוזכר בגמרא לעיל, והיה סבא של בת שבע כמבואר לעיל ס"ט:) סייע לאבשלום למרוד בדוד. ולהלן יובאו דברי חז"ל בענין מעשה דוד ובת שבע.

ק"י: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי **נסיון**, שהרי דוד הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. והיינו ששאל דוד למה לא מזכירים אלוקי דוד, ואמר לו הקב"ה שהאבות עמדו לפניו בנסיון, וביקש דוד שינסהו, והודיעו הקב"ה שינסהו בדבר ערוה, והפך דוד משכבו של לילה למשכב של יום כדי שלא יהרהר באשה כל היום, (ונתעלם ממנו שהאבר אם משביעו רעב ואם מרעיבו שבע), וראה את בת שבע אשת אוריה מעל הגג, כאשר השטן שנדמה לציפור גרם לשבירת החבית שתחתיה חפפה בת שבע ראשה, ושכב עימה כשהיא טהורה, ודוד התחרט על שביקש להעמידו בנסיון, וביקש מהקב"ה למחול לו על אותו עוון, כדי שלא יאמרו שהמלך נכשל ע"י ציפור.

דוד אמר לקב"ה גלוי וידוע לפניך שהייתי יכול לכפות את יצרי, ולא עשיתי כך כדי שלא יאמרו שהעבד ניצח את אדונו.

ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית, אלא שבאה אליו במכאוב ולפני זמנה.

היו מביישים את דוד ושואלים אותו מהי מיתתו של הבא על אשת איש, ואמר להם דוד שמיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב, אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב.

אפי' בשעת חלוי קיים דוד י"ח עונות לי"ח נשוי, כדי שלא לעגנו.

דוד רצה לעבוד ע"ז כדי שלא יתחלל שם שמים כשיהרגנו בנו ויבוא להתרעם על מידותיו של הקב"ה, אמר לו חושי הארכי מדוע נשאת אשת יפת תואר מעכה אמו של

אבשלום, שזה הסיבה שהקב"ה מעמיד את בנו להרוגו, שאע"פ שהתורה התירה, מ"מ סמוך להתר כתובה פרשת בן סורר ומורה, לומר שכל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה.

הקב"ה נענה לדוד למחול לו על השגגות, על הנסתרות, ועל הזדונות, (וביקש ונענה על כל דבר בפני עצמו, כסוחר כותי שמוכר סחורתו מעט מעט בדמים מועטים), והבטיחו שלא יעסקו בו חכמים, אבל לא הסכים למחוק את הפרשה, דאפי' י' של שרי המתינה עד שנתווספה לשמו של יהושע.

כפרת העוון- דוד קיבל על עצמו יסורים כדי לכפר על העוון, ונצטרע ו' חודשים ונסתלקה ממנו שכינה ופרשו ממנו סנהדרין. והקב"ה מחל לו על העוון.

ק"י: דוד ביקש שהקב"ה יעשה סימן שמחל לו על העוון, ואמר לו הקב"ה שרק בחיי בנו יעשה סימן, וכשביקש שלמה להכניס את הארון לקודש הקדשים דבקו השערים זה בזה, ולא נפתחו עד שאמר "זכרה לחסדי דוד עבדיך", ובאותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו כל ישראל שנמחל לו העוון.

אלישע וגיחזי

אלישע הנביא היה בתחילה משרתו של אליהו הנביא, ואח"כ נמשח לנביא ע"י אליהו הנביא בדבר ד'. גיחזי היה נערו של אלישע הנביא, ולהלן יבואר במה חטא גיחזי ואין לו חלק לעולם הבא.

גיחזי אין לו חלק לעולם הבא.

אלישע הלך לדמשק להחזיר את גיחזי בתשובה, ואמר לו גיחזי שהחוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה, והיינו שתלה את העגל שעשה ירבעם בין שמים לארץ ע"י אבן שואבת המגביהה מתכת בלא נגיעה, וי"א שחקק שם בפניה והיתה מכרזת אנוכי ולא יהיה לך, וי"א שדחה את החכמים מלפני אלישע.

לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים, (שלקח מנעמן כסף ובגדים שרצה לתת לאלישע על שריפא את צרעתו, ופרחה בגיחזי צרעת, ואמר לו אלישע רשע וכי הגיעה העת ליטול שכר, צרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם, והא דכתיב "וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער" אלו גיחזי ושלושת בניו). ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו. (שכשחזרו מאלכסנדריה של מצרים לירושלים עיר הקודש, אמר יהושע כמה יפה אכסניה זו, ואמר ישו שענייה טרוטות, אמר לו רשע בכך אתה עוסק ונידוהו, וכמה פעמים לא הסכים לקבלו, פעם אחת סימן לו בק"ש שמוכן לקבלו, וישו חשב שהוא דוחה אותו, וזקף לבינה והשתחוה לה, ואמר שהחוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה. ואמר רב ישו כישף והסית והדיח את ישראל).

יצר תינוק ואשה, תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, יצר יקרב משום קיום העולם וירחיק כדי שלא יבוא לידי עבירה, ותינוק ואשה אם ידחה אותם טורדם מן העולם.

אלישע חלה חולי אחד על שגיריה דובים בתינוקות, ועוד חולי על שדחפו לגיחזי בשתי ידים, ועוד חולי שמת בו.

עד אברהם לא היתה זקנה, וביקש אברהם שהיה זקנה, לפי שהיו טועים בינו ליצחק. ועד יעקב לא היה חולשה, וביקש רחמים ובאה חולשה כדי שיוכלו לבוא כל אחד ממקומו להיות איתו בשעת מיתתו. עד אלישע לא היה חולה שמתרפא, ובא אלישע וביקש רחמים והתרפא.

לר"ע אין לדור המבול חלק לעוה"ב, ולרבי יהודה בן בתירא לא חיים ולא נדונים, ולרבי מנחם ברבי יוסי אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתם קשה להם בגיהנום.

מבחן 275 צו- שבת הגדול מתהדרין ק"ג עד מכות"י

לדעת הכמה

מי החזיר חלק מעשרת השבטים (רש"י)?
א. משה.
ב. יחזקאל.
ג. נבואזרזו.

האם האילנות שבעיר יהודות מותרים?
א. מותרים.
ב. תלמיש מותרים ומתמרים אסורים.
ג. תלמיש אסורים ומתמרים מותרים.

עדתי משהעירוי על אדם שגויש ולא עדין כותבו מה היו?
א. ילפון ואדם מעלמים.
ב. משכמים כמה שכתוב בכתובים.
ג. אומרים כמה טובים ללשם על הצד שהוכתבו המאמר לידו וביתו.

מדוע בני יהודה לא לומדים מעדים זמניים עלב? שלא שאין בו מועשה לוקים עליו?
א. מפני שהם תמורים שאומים צדיקים הנראים.
ב. מפני שהם תמורים שאומים ומשגמים.
ג. דרכיב' כאשר נזכר, ולא כאשר עשה.

שאלה מדברי התוס'

האם עד זומם הוציא על אדם שהוא מצאני שני נפסלי?
א. כן.
ב. לא.
ג. לפס כהנים.

ניתן לעשות את המבחנים:
בטל: 0737-289-669
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144

תוכנית המבחנים פתוחה חמש שעות בשישי בבוקר עד יום שני בבלילה.
הגרות בכל שבוע:
פרס ראשון עד 500 ₪ במחוק.
פרס שני זוכי 300 ₪ ב'פס ותי'.
פרס שלישי: 10 זוכים במיני 100 ₪ ב'פס ותי'.

מבחן 274 ויקרא מתהדרין ג"ג עד ק"ט

לדעת הכמה

מי הכניס צלם לקודש הקדשים?
א. אהרן.
ב. אהרן.
ג. מנשה.

מי קדשו זיבת לישאל מצד הקדושה לעולם הבא?
א. עמו ונזאב.
ב. כורז.
ג. שנייה שיהם.

על מי נאמר ששחח הלמדורו לפני שמת?
א. דואג.
ב. איתורפל.
ג. אובי.

מי נשמותיו של דוד הורה אשת פת תאר (רש"י)?
א. איתורפל.
ב. דוד.
ג. י"ב ידוש.

מה עושים בקדוש ברק הבית של עיר המדנה?
א. טאבאים אותם כמות שהם.
ב. יפירו.
ג. ילקחו מוטבתי.

שאלה רשות

מדוע הברכות מרוב במבוא?
א. מפני שהם נבראו לצורך האדם, ומבואו כשהוא מניחם הוא אדם צורך.
ב. מפני שנתנו להם תמיכה אדירים.
ג. מפני שהם כ"ה אמה לים שיהיה את הדמיונים ולא קיימו.

ניתן לעשות את המבחנים:
בטל: 0737-289-669
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144

תוכנית המבחנים פתוחה חמש שעות בשישי בבוקר עד יום שני בבלילה.
הגרות בכל שבוע:
פרס ראשון עד 500 ₪ במחוק.
פרס שני זוכי 300 ₪ ב'פס ותי'.
פרס שלישי: 10 זוכים במיני 100 ₪ ב'פס ותי'.

מבחן 273 פקודי-החדש מתהדרין צ"ו עד ק"ב

לדעת הכמה

אם תפנו יתו פרוי בוד שכן דוד כא, מדוע היו יתו פרוי בוד (רש"י)?
א. מפני שלא היה ברכת כהני.
ב. מפני שמוכס היו לזושים אחרי היוי.
ג. שני באורים בריש"י.

עד מתי היו אלפים שנות תורה (רש"י)?
א. עד חורבן בית שני.
ב. קצת ב' שנה לאחר חורבן בית שני.
ג. כמה חתומת התלמוד.

מי נאמר על כל העולם ומגרב את הארץ?
א. יחזקאל במורה לשמה.
ב. הללם תורה המלכה לאחרים.
ג. המכבר המורה הכמיס.

על מי אמרו טוב אהב לישראל ממשנה של גשמים?
א. דוד עקבא.
ב. דוד יהושע.
ג. דוד אליעזר.

שאלה רשות

מדוע נכח אבי ידעם?
א. שבע בן כהני.
ב. מוכיב שנתמכר בכוני.
ג. שני התשובות נכונות.

ניתן לעשות את המבחנים:
בטל: 0737-289-669
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144
7692282@gmail.com
במחיר: 0799-414-144

תוכנית המבחנים פתוחה חמש שעות בשישי בבוקר עד יום שני בבלילה.
הגרות בכל שבוע:
פרס ראשון עד 500 ₪ במחוק.
פרס שני זוכי 300 ₪ ב'פס ותי'.
פרס שלישי: 10 זוכים במיני 100 ₪ ב'פס ותי'.

מבחן 277 שמיני מכות י"ב עד י"ח

לדעת חכמה

מדיקין אכסו להרוג וזנב בשוגג?
א מוחמת העיר מקלט ולפנים.
ב בתחום העיר מקלט.
ג בתוך ארץ אמה לעיר מקלט.

הבא על חמש נדות בעולם אהרן, כמה תנאות הוא חיוב?
א אהרן.
ב שנים.
ג חמש.

כמה חלוקין רבי זוטן ורבי יודיש לקישי?
א כאשר יצאנו בו עד שעבר הנהר ויבנה שובל וישלח.
ב גם כאשר יביל לשלח כיון שעמקיה הוא לא משלח.
ג לא דמי התיבא ספק.

דך שאכל עולה לפני זייקת חוין לחומה, האם הוא לוקה לפי רבי שמעון?
א לא.
ב לוקה חמש.
ג לוקה שבע.

שאלה מדברי התוס'

באיזה אופן הלוקה אם על הנשים ומתרים בו שישלח אותה אין זה התיבא ספק?
א כאשר יצאנו בו עד שעבר הנהר ויבנה שובל וישלח.
ב גם כאשר יביל לשלח כיון שעמקיה הוא לא משלח.
ג לא דמי התיבא ספק.

לענין ר' יששכר עיסק ביריפתים איתיה ודל.

ניתן לעשות את המכתמים:
בטל: 0737-289-669
בנמדות 'נדרים פנים' (לדעת) 7692282@gmail.com
במיייל: 7692282@gmail.com

ניתן לקבל את הסיכומים והמכתמים:
במיייל: 7692282@gmail.com
בפקס: 0799-414-144

מטרת המכתמים פתוחה מיים שישי בבוקר עד יום שני בלילה
הגרות בכל שבוע:
פרס ראשון על 500 שבחזון,
פרס שני זכיני 400 שר ביפה נוף,
פרס שנישני: 10 זוכים בזכיני 120 שר ביפה נוף

מבחן 276 פסח מכות ה' עד י"א

לדעת חכמה

מה חורה רבי יודה בן סבאי בטעות (רש"י)?
א לרוב עדים זוממים שכבר הוכחזו ונתנו על פיהם.
ב לרוב עד זומם שיק אחד הוכחזו ונתנו על פיהם.
ג לרוב עדים שהוכחזו ולא הוכחזו.

באיזה אופן מי שנעמד ידיו וכרז דנים אותו מחדש?
א בכל אופן.
ב כאשר בא לכת דין אחר.
ג כאשר נדון בחיץ לארץ ונבא לכת כארץ וישאל.

באיזה אופן אב הייב גלות על הריגת בנו (לכולי עלמא)?
א כשהכריז לצורך הנוכח.
ב כשהכריז כשהוא מלמדו אומנות האשונה.
ג כשהכריז כשלימדו אומנות ויש לו כבר אומנות.

מי אנו גולה?
א מי שנעמד ידיו בזמן שלא היה כון גדול.
ב מי שהכין גדול פת אחר שנעמד ידיו.
ג כון גדול שהיה.

שאלה מדברי התוס'

באיזה אופן וידעים שהמתירה ראה את העדים כדי לגרסם לעדות?
א בסתמא.
ב כשהמתירה אומר שהוא ראה אותם.
ג כשיש שני עדים שהוא ראה אותם.

לענין ר' יששכר עיסק ביריפתים איתיה ודל.

ניתן לעשות את המכתמים:
בטל: 0737-289-669
בנמדות 'נדרים פנים' (לדעת) 7692282@gmail.com
במיייל: 7692282@gmail.com

ניתן לקבל את הסיכומים והמכתמים:
במיייל: 7692282@gmail.com
בפקס: 0799-414-144

מטרת המכתמים פתוחה מיים שישי בבוקר עד יום שני בלילה
הגרות בכל שבוע:
פרס ראשון על 500 שבחזון,
פרס שני זכיני 300 שר ביפה נוף,
פרס שנישני: 10 זוכים בזכיני 100 שר ביפה נוף

מבחן שבועי בדף היומי

האם מברר הזי מקום לריצה בשוגג גלגות?
א לא.
ב היה גולה למחנה לידו.
ג היה גולה מוחזק למחנה.

האם מי שאכל נבלה כל שהוא לוקה?
א כן.
ב לא.
ג מחלוקת.

האם הייב מיתת בית דין שהתרו בהם למלקות לוקים?
א כן.
ב לא.
ג מחלוקת.

ממא שאכל קורש, מה הוא חיוב?
א דין דרת.
ב דין מלקות.
ג סדרת ומלקות.

ישאל שאנס אשה וגורשה, מה דינו?
א לוקה ומחוייר.
ב מחוייר ואינו לוקה.
ג אינו לוקה ואינו מחוייר.

באיזה אופן שייך באונס אשה לבלל את העשה של 'ולו הדיח לאשה' לחיוב מלקות?
א אם הרג את האשה.
ב אם קבל כשכיר קידושין כאחד.
ג באופנים הנ"ל אינו חיוב מלקות.

מי לוקה שש פעמים?
א מי שאכל צריעה.
ב מי שאכל נבלה.
ג מי שאכל פסידה (שורין המים).

מי חיוב מלקות?
א השוטר עצם בפסח סהור.
ב השוטר עצם אפילו בפסח טמא.
ג המוטרף בפסח סהור.

כמה מועד חמור מוכרזים?
א שהוא טעון כסף צורדי.
ב שהוא אסור לאונו.
ג שא"א לפדותו בדרובלים.

עד מתי המביא ביכורים קורא מקרא ביכורים?
א עד ראש השנה.
ב עד סוכות.
ג עד תוכחה.

מבחן שבועי בדף היומי

עדים על רציחה שבא עדים אחרים ואמרו עמנו הריבם באותו יאנו והרציחה היתה כיום אהרן, האם העדים הראשונים נהרגים?
א כן.
ב לא.

ג אם אכסו שהרציחה היתה קודם נהרגים, ואם אמרו שהרציחה היתה אח"כ אין נהרגים.
האם בניני ממונות אם נמצא אחד משלישה קרוב או פסול העדות מוכתרת לגמרי?
א כן.
ב לא.
ג מחלוקת.

באיזה אופן אין ראיות שני עדים מצטרפת לעדות אחת?
א כאשר לר עד הוא מחלוק אחר ואינו יאנים היום זה את זה.
ב כאשר רואים כאותו חלקו כזה אחר זה.
ג שתי ההשבעות נכונות.

באיזה אופן חייבים גלות?
א בחיפה בגוף.
ב נתפסו לזרוע שתי אמות וזרק ארבע.
ג כשהיה בקרן וזית.

מה הדין כשאר הנרגז הוציא את ראשו אהרן שהשני זרק את האבן?
א חיוב גלות.
ב פטור.
ג מחלוקת.

האם אכמולך היה חיוב מיתנה אם נועל את שדה?
א לא.
ב היה חיוב מיתנה בידי שמים.
ג י"א שהיה חיוב מיתנה בידי אדם י"א בידי שמים.

האם שאר עיר הלויים היו עיר מקלט?
א לא.
ב דין מי שגלה לשם לדעת.
ג גם מי שגלה לשם שלא לדעת.

מה זה 'משל הקדמוני'?
א התיירה, שהוא משל הקב"ה שהוא קדמוני של עולם.
ב ספר משלים שנכתב בתקופת המשיח.
ג ספר משלים שנכתב בימי בית שני.

איזה דבור הוא לשון קשה?
א או נדבלי ידאי.
ב ירבע עמים החזונו.
ג הדיבור לעשות עיר מקלט בימי ירושלים.